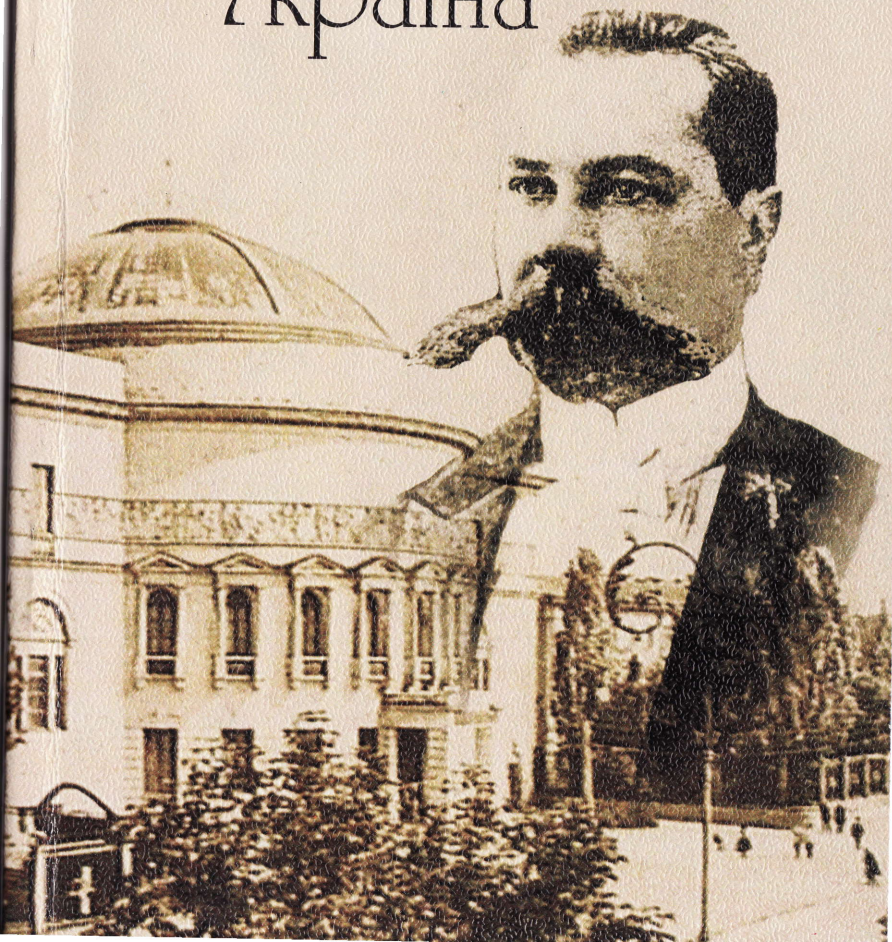

Микола
Міхновський

Самостійна

"Одна єдина, нероздільна, вільна,
самостійна Україна від Карпатів аж по Кавказ"

Україна

САМОСТІЙНА УКРАЇНА

Київ
Діокор
2002

УДК -321.011(477)
ББК 66.3(4 УКР)М69
ISBN 966-960338-2-X

МІХНОВСЬКИЙ М. І.
Самостійна Україна. –
К.: Діокор, 2002. – 80 с.

"Самостійна Україна" – головний твір ідеолога державної самостійності України Миколи Міхновського. Ця праця, написана на початку 1900 р. як програма першої української політичної самостійницької організації – Революційної української партії (РУП), стала програмою дій для цілого покоління, яке в 1917 р. підняло жовто-блакитне знамено Української революції. Можна з впевненістю твердити, що ця книжечка запалила національне багаття в душах мільйонів українців, виплекала героїчне покоління 1917 – 1920-х років.

"Міхновський умів заглянути в душу глибоко-глибоко... – згадував подільський отаман Ананій Волинець. – Там, серед московського дикого намулу, умів він вишукати золоту, чисту струну української душі і промовити, заграти так, що тисячі таких золотих струн починали радісно бриніти, тисячі сердець починали битись в унісон з його великим серцем, а червона українська кров починала горіти бажанням покропити широкі лани рідної землі, змити ганьбу московської неволі і у власній хаті знайти ту "правду і волю", яких Україна не мала і не могла мати в чужій".

Рекомендована Історичним Клубом "Холодний Яр" для вивчення у вищих та середніх навчальних закладах.

Редактор Роман КОВАЛЬ.

Упорядники Роман КОВАЛЬ, Віктор РОГ і Костянтин ЗАВАЛЬНЮК.

Коректор Віктор РАДІОНОВ.

Макет Євгена КОВАЛЯ.

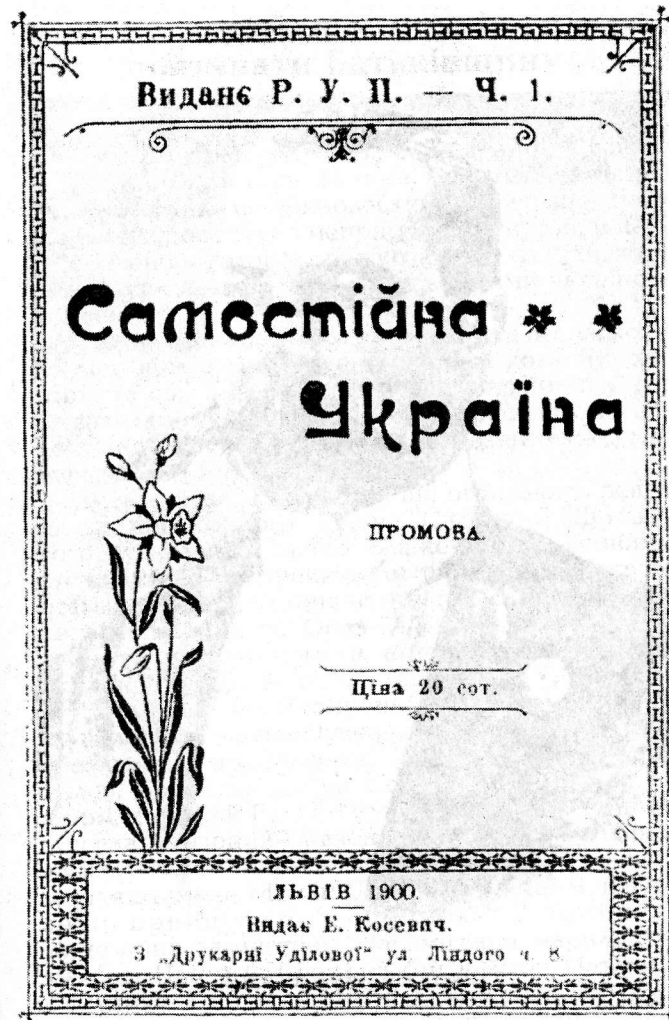
Змакетовано в редакції газети "Незборима нація" за сприяння редакції "Великої дитячої газети".

Видано за сприяння Молодіжного Націоналістичного Конгресу.

Відповідальний за випуск Олександр ТКАЧУК.

© Історичний Клуб "Холодний Яр", 2002.

© Євген Коваль, дизайн, 2002.

Микола Міхновський

Герой, що не зміг врятувати Батьківщину

Третього травня 1924 р., рано-вранці, у Києві, в садибі Володимира Шемета, був знайдений повішеним Микола Міхновський. Величезне, майже двометрове тіло з неприродно зігнутою шиєю та схиленою головою важко висіло на гілці старої яблуні, ледь не торкаючись ногами української землі.

Стояла весна 1924 року – вже друга весна, коли до лісу після зимівлі не сходились козаки з хуторів та сіл. Визвольні змагання українців укотре зазнали гучного фіаско. Влада російського народу закріплювалась вже й у віддалених селах та хуторах.

Десь у лісах Черкащини ще огризались рештки загонів Чорного Ворона, Садового, Шпильового, Коваленка, братів Блажевських, лісовими стежками Волині рейдували терористичні групи отамана Петра Філоненка, а на Поділлі з'являлись боївки Якова Орла-Гальчевського. Але це вже були відділи помсти, а не легіони борців за українську державність.

Впали вже герої національної революції Петро Болбочан, Василь Чучупак, Ларіон Завгородній, Мефодій Голик-Залізник, Іван Луценко, доктор Гелев, брати та сестра Соколовські. Сиділи по тюрмах Андрій Гулий-Гуленко, отамани Чорний-Куреда, Нагірний-Савченко, Юрій Горліс-Горський. Легалізувавшись, перейшли до цивільного життя отамани Мамай-Щириця, Лютий-Черевик, інші прийшли з "повинною" і прийняли лицемірну "амністію". На еміграції марили Україною Павло Скоропадський, Симон Петлюра, Михайло Омелянович-Павленко, Ілько Струк, Іван Полтавець-Остриця, Іван Лютий-Лютенко. З таборів інтернованих у Польщі та Румунії

розсіювались по світах тисячі українських революціонерів. Капітулював, повернувшись з еміграції в окуповану Батьківщину, колишній символ української державності Михайло Грушевський. Зламався національний герой України генерал-хорунжий Юрко Тютюнник, почавши викладати ворогові тактику партизанської боротьби. Пішов працювати в совєтські установи отаман Сава Чалий-Куцяк.

Народ, підрізаний і вбитий у землю, в очікуванні неминучого Голодомору зживався з совєтською владою.

Микола Міхновський, який бачив усе це, бачив, як котиться у прірву його Батьківщина, для воскресіння якої він віддав понад 30 років свого п'ятидесятилітнього життя, з жалем і щемом підводив ризику під життям.

Автор гасла "Самостійна Україна – від Сяну по Кавказ", який покликав до життя тисячі українських героїв – отих же Болбочанів, Залізняка, Лютих, Вовгур, Орликів – і тим штовхнув їх на неминучу смерть, борець, який запалив національне багаття в душі Симона Петлюри, повернувшись із Кубані в столицю всеукраїнського румовища, зрозумів: йому життя немає. Не відбулося.

Українська еміграційна преса, яка загалом шанобливо ставилася до пам'яті про Миколу Міхновського, віддала йому належне. На його святому прикладі служіння Батьківщині десятиліттями виховувались покоління української молоді – в Канаді, США, Аргентині, Бразилії, Австралії... А оскільки неспросто виховувати молодь на прикладі самовбивника, то таємничу смерть Міхновського записали на рахунок ГПУ.

Дійсно, напередодні трагічної розв'язки його викликали до Київського ГПУ і, протримавши декілька годин, відпустили. Це, очевидно, й дало підставу біографам стверджувати, що Міхновського вбито чекістами.

Свідчення сина Володимира Шемета, в якого проживав свої останні дні Микола Міхновський,

– Ждана Володимировича Шемета, спростовують версію українських істориків. Ждан Шемет засвідчив¹, що його батько знайшов у кишені покійного записку: "Волю вмерти власною смертю!"

Так! Микола Міхновський сам поставив крапку у своєму житті.

Це був не розпачливий вчинок слабкої людини.

Це був мужній вчинок героя, що програв.

Це було характері українського самурая.

Вже з юнацьких літ Микола Міхновський задумувався над питанням: "На ґрунті якого права з наших дітей готують по школах заклятих ворогів і ненависників нашому народові? Через що навіть у церкві панує мова наших гнобителів? Яким правом правительство російське здерті з нас гроші витрачає на користь російської нації, плекаючи і підтримуючи науку, літературу, промисловість... і, нарешті, найголовніше: чи має право царське правительство взагалі видавати для нас закони?..."²

Не дивно, що вже дев'ятнадцятилітнім Микола Міхновський вступає до щойно створеного нелегального Братства тарасівців, енергійно розбудовує його найчисельнішу групу – київську, розробляє основні теоретичні та організаційні засади братства, яке вже тоді, в 1892 р., стало на шлях боротьби за "повну автономію України"...

У січні 1898 р. Микола Міхновський переїжджає до Харкова, де відкриває власну адвокатську контору. В січні 1900 р. він бере участь у створенні першої української політичної самостійницької організації – Революційної української партії, організовує у Харкові Установчий з'їзд, пише програму РУП, яку видає окремою книжечкою під назвою "Самостійна Україна".

"Наш нарід перебуває у становищі зрабованої нації", – констатує Міхновський. Виникає питання, говорить він, чи національне визволен-

ня можливе для українського народу, який і досі переживає "довгий і важкий антракт" у своїй історії, коли українцеві й далі "невільно признаватися до своєї національності, коли любити Вітчизну рівнозначно, що бути державним зрадником"? Невже "придбане кривдою" за давністю злочину набуло "законного" нового власника? Невже "над нами висить чорний стяг, а на ньому написано: "Смерть політична, смерть культурна для української нації"?

Як відповідь на ці страшні запитання Микола Міхновський піднімає – наперекір історичній течії – жовто-блакитний прапор, на якому виклично пише великими літерами: "Одна, єдина, неподільна, вільна Україна від гір Карпатських аж по Кавказькі".

Це гасло Міхновський публічно виголосив у березні 1900 року під час вшанування пам'яті Тараса Шевченка у Полтаві та Харкові.

Малоросійська інтелігенція, вихована на російській культурі, сприйняла цей маніфест самостійництва вкрай вороже. Незадоволення почалося і в самій РУП, від імені якої Міхновський і видрукував цю програму. Автора звинуватили у шовінізмі, надмірному радикалізмі, в "оригінальнічани".

Попри вихор звинувачень, Микола Міхновський наприкінці 1900 р. від імені тієї ж РУП написав "Одвертий лист до міністра Сипягіна", який завершувався словами: "Українська нація мусить добути собі свободу, хоч би і захиталася ціла Росія. Українська нація мусить добути своє визволення з рабства національного та політичного, хоч би пролилися ріки крові".

В 1902 р., коли в Революційній українській партії почали перемагати соціалістичні та автономістські тенденції, Міхновський разом із небагатьма однодумцями виходить із РУП і на початку 1904 року засновує Українську народну партію, для членства якої пише "10 заповідей". Ось вони – святі українські заповіді.

"1. Одна, єдина, неподільна, від Карпатів аж до Кавказу самостійна, вільна, демократична Україна – республіка робочих людей.

2. Усі люди – твої браття, але москалі, ляхи, утри, румуни та жида – се вороги нашого народу, поки вони панують над нами й визискують нас.

3. Україна для українців! Отже, вигонь з України чужинців-гнобителів.

4. Усюди й завсігди уживай української мови. Хай ні дружина твоя, ні діти твої не поганяють твоєї господи мовою чужинців-гнобителів.

5. Шануй діячів рідного краю, ненавидь ворогів його, зневажай перевертнів-відступників – і добре буде цілому твоєму народові й тобі.

6. Не вбивай України своєю байдужістю до всенародних інтересів.

7. Не зробися ренегатом-відступником.

8. Не обкрадай власного народу, працюючи на ворогів України.

9. Допмагай своєму землякові поперед усіх, держись купи.

10. Не бери собі дружини з чужинців, бо твої діти будуть тобі ворогами, не приятелюй з ворогами нашого народу, бо ти додаєш їм сили й відваги, не накладай укупі з гнобителями нашими, бо зрадником будеш" ³.

Ще 19 лютого 1900 р., під час своєї першої історичної промови на тему необхідності збройної революційної боротьби за права українського народу, Микола Міхновський "із запалом говорив про потребу терористичної акції" ⁴. Логічно, що він став на шлях організації бойового українського підпілля.

У 1904 р., коли Росія святкувала 250-ліття "приєднання Малоросії", УНП на знак протесту вирішила підірвати у Харкові пам'ятник співцю Російської імперії Пушкіну. У Києві та Одесі планувалося висадити у повітря пам'ятники російським імператорам. Акцію у Харкові успішно здійснила підпільна бойова структура УНП "Обо-

рона України". На місці понівеченого пам'ятника Пушкіну були розкидані відозви із закликком до боротьби "за своє національне визволення".

Минуло якихось 15 – 17 років, і мрії, які висловив Микола Міхновський у Полтаві і Харкові навесні 1900 року, раптом набули реальних обрисів: прогриміла Лютнева революція, і корона російського самодержавства закотилася в музейні сховища. Вікові пута спали, і до українців несподівано посміхнулася воля.

Вже 15 березня 1917 р. Міхновський збирає своїх однодумців і проголошує створення Центральної Ради, яка виразно задекларувала свій самостійницький характер. Дізнавшись про це, малоросійська інтелігенція, об'єднана в Товариство українських поступовців та соціалістичні партії, почала творити й свою Центральну Раду, але на засадах федерації, тобто збереження цілісності Росії...

Перед Миколою Міхновським постала дилема: або продовжувати разом з однодумцями розбудовувати Українську Центральну Раду з метою якнайшвидшого проголошення Української держави і наразитися на звинувачення у розколі "українського табору", або з'єднатися в ширшу спілку – на компромісних засадах – в надії переконати опонентів прислужитися до ідеї створення Української держави.

На жаль, був обраний другий варіант. 29 березня 1917 р. дві Центральні Ради злилися...

Вже під час написання першої спільної відозви виникли серйозні розходження: Міхновський переконував соціалістично-автономістську більшість негайно проголосити Українську державу, відкликати з російської армії всіх українців і розпочати творення української національної армії. Його опоненти заперечували: "Навіщо нам (своя) армія? Від кого нам захищатися? Царського режиму, що поневолював український народ, вже немає, а працюючий московський на-

род є щирим приятелем працюючого українського люду" ⁵.

"Московському працюючому людові" Микола Міхновський довіряв так само, як і "московській буржуазії". В питанні України вони були єдині: "Нет, нікогда не било і не может быть!"

Ще задовго до падіння російського самодержавства у статті "Справа українського робітництва в програмі УНР" Міхновський остерігав український народ, що панування "московського пролетаріату" над українським народом буде ще важчим і безмірно жорстокішим, аніж панування "московської буржуазії" ⁶.

Щоб зрозуміти, яка прірва розділяла самостійників школи Міхновського і соціалістичну інтелігенцію школи Грушевського, згадаймо одкровення Володимира Винниченка про ставлення українських соціалістів до ідеї самостійної Української держави.

"Ми (українські соціалісти) стали частиною, – органічною, активною, живою, охочою частиною – єдиного цілого. Всякий сепаратизм, всяке відокремлення себе від революційної Росії здавалось смішним, абсурдним, безглуздим. Для чого? Де ми знайдемо більше того, що ми матимемо в Росії? Де по всьому світі є такий широкий, демократичний, всеохоплюючий лад? Де така необмежена свобода слова, зібрань, організацій?..

Ні про який сепаратизм, самостійність навіть мови не могло бути... Що ж до самостійності, то ми навіть уважали небезпечною для революції ідею сепаратизму, бо вона могла розбити революційні сили всієї Росії" ⁷.

Побачивши, що в дискусіях із русофілами лише марнується дорогоцінний час Національної революції, Микола Міхновський повністю віддався творенню українського війська, щоб потім dokonаним фактом військової сили довести свою правоту.

Немає змоги оповісти сьогодні про величезну роботу, яку провів Микола Міхновський,

організуючи Українську армію. Скажу лише, що у співпраці з Братством самостійників він творить два перші полки Української армії – ім. Гетьмана Богдана Хмельницького та ім. Гетьмана Павла Полуботка, організовує Військовий клуб ім. Гетьмана Павла Полуботка, друкує десятки тисяч летючок зі зверненням до військових формувати національні частини для боротьби за Самостійну Україну, організовує багатолюдні зібрання військових-українців, зокрема, історичний Перший всеукраїнський військовий з'їзд.

Українське вояцтво з ентузіазмом відгукнулось на ідеї Миколи Міхновського: воно виявляло готовність зі зброєю в руках здобути незалежність Батьківщині – автономістів серед них майже не було.

Керівництво Центральної Ради швидко зрозуміло, яку небезпеку дня них несе військовий з'їзд, керований самостійниками, і в останню хвилину вирішило очолити "небезпечний процес"...

Настав день 18 травня 1917 року. Понад 700 делегатів зібралися в головній аудиторії Педагогічного музею на Перший всеукраїнський військовий з'їзд. Вони представляли українські військові організації, товариства та частини всіх російських армій фронту й заплля, Балтійського і Чорноморського флотів. Делегати представляли 1.580.702 українських вояків російської армії⁸.

Вже на початку з'їзду виникла пристрасна дискусія.

Володимир Винниченко запропонував обрати головою з'їзду Симона Петлюру, завзятого на той час пацифіста. Делегати-самостійники запропонували обрати на голову з'їзду поручика Міхновського.

"Проти цієї пропозиції негайно виступив Володимир Винниченко, який почав палко запевняти, що начебто Міхновський, як адвокат, є "паном", а не сином простого народу, що він "має масток, є дідичем і хоче завести старі порядки, панщину і т.

д.", що він... сидить весь час у Києві, (а) "в окопах, де під вогнем ворога мучиться вояк, якого ідять воші, який мерзне і голодує – він ніколи не був"⁹.

Цинізм Винниченка, слід визнати, був довершеним. Письменник-демагог, до речі, сам призовного віку, добре знав, що Микола Міхновський не пішов на фронт з ідейних міркувань, бо віддавна був ворогом Росії. Отож, інкриминувати Міхновському небажання захищати "матушку-Росію" могла тільки безмежно підла людина.

Використав Винниченко і той факт, що на одному з перших масових віч у Києві Міхновський запропонував до резолюції вимогу, щоб Тимчасовий уряд Росії звільнив із заслання митрополита Андрея Шептицького. Винниченко навів це як "доказ", що Міхновський – прихований католик, який хоче "при помочі католицького митрополита Шептицького завести весь український православний народ у ярмо польських католиків"¹⁰.

"Дискусія над питанням обрання голови з'їзду набирала все пристраснішого характеру..."¹¹. Ось спогади свідка – делегата Певного:

"Так ото ж, братця, як вийде Винниченко! Та як почне, як поведе! Так як його послухаєш, то вся земля навколо нього, скільки оком скинеш, ніби твоя власна стала. Земля селянам, а фабричні робітникам! – так говорить, так говорить – ніби купчу тобі на всю землю подарував. Настоящий, можна сказати, демократ: всім догодить хоче!

А по ньому Міхновський, поручик! Так цей – куди там Винниченку! Цей тільки Україну, братця, знає! Так і говорить – Україна, значить, для українців! Господи! Мов із "Кобзаря" тобі відчитує! А всі слухають – аж дух затаїли. Не тільки люди – каміння слухає! А про тих, про москалів, як почне говорити, так ніби і сліду по них не лишить! Україна і більш нічого. Така, як самі хочемо! Це вам, братця, людина! Наша людина! Настоящий тобі козак-характерник! З ним хоч і на смерть любо!"¹².

"Основою війни є біологічний закон боротьби за існування, – виголошував із трибуни Микола Міхновський, – а цей закон... знаходить свій вислід виключно в національних конфліктах. Є нації-пани і нації-раби. І теперішню війну викликали нації-пани із-за сварки, що постала між ними на ґрунті національного змагання... Коли воювати, треба знати, за що ми воюємо. Сьогодні перед нами у всій великості засяв ідеал волі рідного народу, ідеал воскресіння, одної великої нероздільної України від Дону по Сян" ¹³.

Бурхливі оплески вкрили виступ Миколи Міхновського.

Одразу слово попросив Володимир Винниченко. Він заявив, що стоїть на діаметрально протилежних позиціях. "Не пани-нації, – говорив письменник-соціаліст, – почали війну, а просто пани..."

"Винниченко представив у своїй промові часи княжої та гетьманської Української держави, як часи важкого гніту "українського працюючого люду", ганьбив українських князів, гетьманів та історичних українських діячів... і закликав українське вояцтво змагати не до побудови окремої від Росії Української держави, в якій "панікапіталісти" знову захочуть смоктати кров з українського народу, а до встановлення в братній співпраці з російським працюючим людом соціалістичного ладу в "новій, демократичній російській республіці" ¹⁴.

"Хто продав волю народу? – запитував Винниченко і відповідав – шляхта!.. Хто закріпостив його, як не козацька старшина..." ¹⁵. Далі в такому ж примітивно-більшовицькому дусі Винниченко натякнув, що Міхновському треба "знову держави", щоб закріпачити народ...

Це була кульмінація не тільки з'їзду. Вирішувалась доля українського війська, а отже, й Української держави. Від того, хто очолить цей з'їзд, залежало, в який бік піде українська історія. В результаті було запропоновано компромі-

сне рішення: не обирати голову з'їзду, а сформувати збірну президію.

За допомогою цього т. зв. компромісного рішення, автономісти досягли свого: з шести членів президії лише один був самостійником – Микола Міхновський. Саме тому вдалося відбутися мовчанкою на пропозицію Міхновського проголосити на з'їзді Самостійну Україну – як ціль революції і війни. А клич Міхновського творити українську національну армію, як головну підвалину держави, заступлено кличем "українізації армії", тобто творенням окремих українських військових частин в рамцях всеросійської армії, беззастережно підпорядкованих всеросійському військовому командуванню ¹⁶.

Все ж таки під тиском делегатів з'їзду ухвалили доволі радикальні рішення. Наприклад, зведення всіх українізованих одиниць на Південно-Західний та Румунський фронти, тобто на територію України, або ж прилегли до неї землі. З'їзд проголосив також, що Чорноморський флот належить Україні, та, демонстративно ігноруючи заборону російського військового командування, затвердив створення Першого українського козачого ім. Гетьмана Богдана Хмельницького полку. Але все ж таки ці рішення з'їзду були злагідженим варіантом планів самостійників...

Одним із трагічних наслідків перемоги автономістів на Першому всеукраїнському військовому з'їзді було те, що наприкінці травня, після віча коло пам'ятника Богданові Хмельницькому, на фронт відійшли 1500 українців-солдатів зі своїми прапорами. "Так, назбирані самостійниками, щоб боротися за Україну, 1500 вояків, збаламучені автономістами, відійшли на фронт боротися... за Московщину" ¹⁷!

Братство самостійників, до якого на початку червня вступив Микола Міхновський, 27 червня прийняло рішення розрубати гордіїв вузол української меншовартісності і використати "той дорогий скарб, що ним є розбуджена стихія

національних почувань українських народних мас". На нараді самостійники прийняли рішення збройно виступити, щоб перебрати в українські руки владу й проголосити у Каневі, на могилі Тараса Шевченка, Самостійну Україну.

В дискусії про кінцеву мету збройного виступу погляди розділились. Одні вважали, що збройним виступом треба усунути автономістів від влади, оголосити військову диктатуру в формі гетьманату на перехідний період, запропонувати мир німцям і відкликати українізовані частини з фронту на Батьківщину.

Інші вважали, що такий план спричинить ворожнечу в українському таборі, врешті, Руїну, отже, переворот треба спрямувати лише проти росіян, Центральну Раду залишити в ролі уряду, доповнивши її самостійниками. Поставивши росіян на коліна, українські революціонери розраховували довести автономістам, що ті бояться безсиального опудала...

В цей час, 16 липня, у Петрограді підняли повстання більшовики. Крашдої нагоди, щоб скинути російське ярмо, годі було й чекати...

17 липня 1917 р. полуботківці виставили низку ультимативних вимог до Центральної Ради і Тимчасового уряду: "Ми, українці-козаки, – йшлося в їхньому зверненні, – не хочемо мати свободи лише на папері, або пів-свободи. По проголошенні 1-го Універсалу 2-го Універсалу ми не визнаємо! – ми приступаємо до заведення порядку на Україні. Задля цього ми всіх росіян і ренегатів, які гальмують українську роботу, скидаємо з їх постів силою, не рахуючись з російським урядом"...

Центральна Рада відкинула самостійницькі вимоги полку ім. Гетьмана Павла Полуботка і вкотре закликала від'їхати на фронт захищати "матушку-Росію". У відповідь на це в ніч на 18 липня полуботківці вирушили зі свого збірного пункту.

Свідком цього історичного виступу був майбутній отаман Юрко Тютюнник, який пізніше

згадував, що "рух мовчазної колони робив грізне враження". Тютюнник вибіг на вулицю і пішов поруч з колоною, "якій не було видно кінця". Тютюнник розпитував, "куди йдуть козаки". "На мої запити або зовсім не відповідали, – згадував він, – або говорили коротко і рішуче: "Йдемо кацапів бить... Йдемо допомагати Центральній Раді творити наше життя" ¹⁸.

А ось згадка іншого очевидця, українського письменника Федора Дудка:

"В повітрі було тихо, сонце світило яскраво. Заповідався чудовий погідний день. Я дійшов до Бессарабки й повернув був на Хрещатик, коли раптом увагу мою звернув якийсь мовчазний похід маси людей на Васильківській вулиці. На чолі того походу запримітив я велике жовто-блакитне знамено... Похід... сильно вразив мене якоюсь відмінністю, небуденністю, непохитністю більше за всі інші походи. Був це глибоко мовчазний зосереджений рух маси людей, що мав якусь певну, задалегідь намічену, важну ціль – і ця його певність, рішучість і мовчазна урочистість передалися глядачеві. Так могли йти люди тільки в бій, на діло, якого кінцем смерть або перемога.

Рішучість і зосередженість цієї маси людей на цілі, що до неї вони йшли, була так різко позначена на їхньому руху, що в цій лаві людей, в цьому потоку окремих людських тіл не помічалося окремих постатей. Це був живий моноліт, скований єдністю наміру й цілі. Таких походів ні перед тим, ні потому я ніколи в своєму житті не бачив. Він на ціле життя лишив у мене незатерте, глибоке враження.

Я стояв, мов окаменілий, і дивився. Таке враження, як на мене, зробив цей рух і на масу інших людей, що були в той час на вулиці. Всі зупинялися й мовчки дивилися на цю сіру, рішучу, однастайну, похмуру масу війська, що без команди, мовчки сунула ряд за рядом, різко вибиваючи крок на вуличному каменю й не оглядаючись ні на людей, ні на сонце, ні на погідність

чудового ранку. Блискуча щетина багнетів на сильно затиснених в руках крісах без слів промовляла, що це не парад, а данина на вівтар своєї Батьківщини й свого обов'язку. Хто були ці люди, звідки вони, як називалась та похмура боєва маса вояків – я не знав. Я тільки бачив, що це було справжнє військо й що на чолі того війська майорів боєвий жовто-блакитний український прапор.

Ряди війська густою лавою проходили ряд за рядом. Дивне, не видане ніколи до того явище: дехто з козаків, тримаючи рушницю на плечі з гостро наїжаченим багнетом, ступав по камені – босий. Але це не тільки не зменшувало враження, воно його сильно збільшувало.

Частина була дуже велика. В ній було не менше 5 тисяч людей. В останніх лавах ішли козаки без рушниць. Дехто – в подертих черевиках чи ботинках на босу ногу, більшість – зовсім босі.

Вже значно пізніше довідався я, що той похід незнаної мені частини, який так сильно вразив мене, був історичним походом української стихії, що демонструвала свою живучість, свої права на не залежне від нікого існування й свою готовність до чину" ¹⁹.

Заарештувавши начальника київської міліції Лепарського та московського коменданта міста, полуботківці захопили телеграф, Державний банк, зайняли Печерську фортецю, арсенал та артилерійські склади, захопили всі районні відділи міліції, роззброїли міліціонерів та юнкерів, поставили сторожу коло урядових установ, розгромили помешкання коменданта російського гарнізону Києва україножера-демократа Оберучева, який утік за місто, зайняли інтендантські склади і розігнали висланий проти них 2-й запасний батальйон.

За кілька годин полк ім. Павла Полуботка опанував Київ.

Як не згадати тут слова ініціатора виступу полуботківців Миколи Міхновського:

"Ми відродилися з ґрунту, наскрізь напоєною кров'ю наших предків, що полягли в боротьбі за волю України, ми виссали з молоком наших матерів стародавню любов нації до Вітчизни та її свободи і ненависть до насилля над нами... Наша нація вступила на новий шлях життя, а ми мусимо стати на її чолі, щоб вести до здійснення великого ідеалу..."

Ми виголошуємо, що візьмемо силою те, що нам належить по праву, але віднято у нас теж силою... Ми не хочемо довше зносити панування чужинців, ми не хочемо більше зневаги на своїй землі. Нас горстка, але ми сильні нашою любов'ю до України!.. Нас мало, але голос наш лунатиме скрізь на Україні, і кожний, у кого ще не спідлене серце, озветься до нас, а в кого спідлене, до того ми самі озвемось!" ²⁰.

Здавалось, справу вирішено. Не зробили лише одного, але найголовнішого: не була виарештувана Центральна Рада... Замість того, щоб арештувати міністрів-соціалістів, полуботківці пройшли повз будинок Центральної Ради і піднесено вітали це сонмище зрадників: "Слава Українській Центральній Раді!"...

І тут на них чекав найболючіший удар: замість сподіваної радості українські герої зустріли холодну ворожість тих, кому хотіли передати всю повноту влади.

Винниченко віддав наказ Юрію Капкану силою полку ім. Богдана Хмельницького, створеного Миколою Міхновським, роззброїти полуботківців. Капкан оголосив себе комендантом міста і вранці почав підступно "змінювати" на зайнятих об'єктах стомлених полуботківців, які навіть не могли запідозрити богданівців у зраді.

Тим часом за наказом новоспеченого коменданта Юрія Капкана було звільнено всіх заарештованих росіян. Їм повернули зброю...

Завдяки зрадницькій політиці Винниченка і Грушевського повернувся до міста україножер

Оберучев і наказав російським юнкерам оточити казарми полку ім. П. Полуботка. 21 липня росіяни почали обстріл полуботківців з гармат і рушниць...

Центральна Рада ж через пресу ширила ганебно-підлі чутки про виступ полуботківців як про "бунт дезертирів, які боялися йти на фронт" і намагалися таким чином "врятувати свою шкуру"...

Керівники повстання, бачачи безвихідне становище, дали згоду, щоб полк ім. Гетьмана Павла Полуботка, пішов на фронт і відзначившись, намагався "при першій нагоді залишити фронт" і пробиватися в Україну²¹. Таким чином українські герої хотіли змити із себе тавро боягузів...

На фронті їх відразу кинули в м'ясорубку. Полуботківці – найсвідоміші українські військові кадри, українські державники школи Міхновського – зазнали страшних втрат... Станом на 9 лютого 1918 р. полк ім. Павла Полуботка становив 5 чоловік...

Що ж до Миколи Міхновського, то як свідчить у "Спогадах" Павло Скоропадський, Керенський "на прохання Петлюри" заслав його – під ескортом військової жандармерії – на Румунський фронт. Там, "ізольований від усього українського політичного життя", і пробув Міхновський до Жовтневого перевороту...

Як не дивно, але саме Жовтневий переворот звільнив з ув'язнення організаторів виступу полуботківців.

Що ж до богданівців, то їх було тяжко покарано – 26 липня 1917 р. їхній полк слідом за полуботківцями був відправлений на фронт. Біля станції Пост-Волинський, що в 6 км від Києва, їхній ешелон був несподівано, із засідки, розстріляний "російськими кірасирами"... "Було вбито 16 козаків, 30 чоловік поранено, всі інші заарештовані, побиті..."²².

Абсолютно справедлива, як на мірку росіянина, плата за допомогу...

Микола Міхновський вертається з фронту, перебирається на Полтавщину і, згідно із завданням Братства самостійників, спільно з братами Шеметами творить структури партії хліборобів-демократів – єдиної української партії, яка не мала у своїй назві "сакраментальної літери "С", тобто не була соціалістичною...

Потім був період співпраці з Гетьманом Павлом Скоропадським.

У своїх "Спогадах" Павло Скоропадський зазначав, що всі, кого він прохав дати характеристику Міхновському, застерігали, щоб Гетьман у жодному разі не запрошував Міхновського на якусь посаду в уряді, бо той за кілька днів, мовляв, розжене весь уряд.

Гетьман не міг зрозуміти: чому до Міхновського таке майже однодушне негативне ставлення? Сам він "в Міхновському нічого погано не бачив", окрім "його крайньої шовіністичного українського напрямку"²³. Попри все це, Гетьман серйозно розглядав Міхновського як кандидатуру на посаду Прем'єр-міністра Української Держави.

Йому імпонували антисоціалістичні погляди Міхновського і визнання ним приватної власності на землю. Не забув Гетьман і того промовистого випадку, коли – ще в часи його командування корпусом – до нього з'явилися два офіцери, помічники Міхновського Павелко і Лук'янов, і запропонували від імені Військового клубу ім. Павла Полуботка "прийняти командування всіма українськими частинами". У "Спогадах" Скоропадський зазначав, що обидва офіцери обожнювали Миколу Міхновського і вважали його "майбутнім українським Бісмарком".

Не забув Павло Скоропадський, що Українська хліборобсько-демократична партія "зіграла велику роль у справі скинення (Центральної Ради: вона перша нанесла їй серйозний удар".

Гетьман мав на увазі випадок, коли на початку квітня 1918 р. з Полтавської губернії до Києва

прибуло декілька сотень селян, членів Української хліборобсько-демократичної партії, які рішучо вимагали відміни 3-го Універсалу, який ліквідував приватну власність на землю. "Поява непідробних селян, – писав Павло Скоропадський, – людей землі, людей переконаних, які не соромились ясно висловлювати свою думку стосовно порядків, які тоді у нас існували, викликало сильне враження у Києві... З однієї сторони всі противники (Центральної) Ради підняли голову... з другого боку, в колах Ради з'явилась ще більша розгубленість, адже вже не можна було говорити, що весь народ санкціонував 3-й Універсал" ²⁴. Скоропадський зазначав, що ці "селяни були найпереконаніші українці-самостійники школи Міхновського. Створення України і дрібна земельна власність були їхнім девізом, все інше вони відкидали" ²⁵...

Врешті, Гетьмана переконали не призначати Міхновського Прем'єр-міністром, і він запропонував Міхновському посаду дорадника...

Українська хліборобсько-демократична партія Шеметів та Міхновського була чи не єдиною, яка не вступила до Національного союзу, який готував заколот проти Гетьмана. Більше того, Міхновський намовляв і соціалістів-самостійників вийти з Національного союзу.

Протигетьманське повстання і наступне зречення – 14 грудня 1918 р. – Павла Скоропадського відкрило шляхи кривавій російській повені: 1919 став роком, коли Красна та Добровольча армії нестримним потоком залили Україну. Директорія, яка примусила Гетьмана зректися влади, сама не змогла стати владою. "В колах Директорії – безлад і прострація... – писав Дмитро Донцов. – В Директорії якась божевілья... На міністрів призначено хлопчаків" ²⁶... А полк(овник) Болбочан зазначав: "Україна повинна перед цілим світом червоніти за свій такий уряд, котрий очевидячки веде (Україну) до загибелі. На одній нараді представників Полтавщини і Харківщини в Полтаві авто-

ритетний представник українського громадянства, звертаючись в бік соціалістів-революціонерів, сказав: "Подивіться, що з себе уявляють наші міністри. Як не кретин, то падець" ²⁷.

5 січня 1919 р. Міхновський разом із Дмитром Донцовим та Шеметом двічі зустрівся з Євгеном Коновальцем. "В усім, що ми почули, бриліла якась тривога... – згадував Дмитро Донцов. – Унтертон був: нема з ким будувати державу. У Коновальця вирвалося характерне: "З соціалістами держави не збудувати!" ²⁸.

Після зречення Гетьмана і приходу до влади соціалістичної Директорії Микола Міхновський гарячково шукає нових шляхів врятування України. Хто? Хто може повернути зброю проти губителів України?!

І Міхновський знаходить таку постать: командувач Лівобережним фронтом Армії УНР Петро Болбочан. Противник соціалізму. Ворог демократизації армії. Самостійник. Вольова, мужня, рішуча людина. Досвідчений військовий командир.

Міхновський їде до нього в Кременчук.

Розмова могла бути лише одна: негайне встановлення військової диктатури як єдино можливого шансу врятувати українську державність.

Але...

В дорозі Міхновський захворів на тиф.

Петро Болбочан, який цінував Міхновського за патріотизм і організаційний талант, страшенно шкодував, що "не був знайомий з хліборобами-демократами бодай ще в Полтаві. Якби хлібороби-демократи і такі люди, як Міхновський, тоді допомогли мені, то я певний, що багато дечого ще можна було врятувати!" ²⁹.

І справді, хлібороби-демократи разом із Союзом хліборобів-власників на спільній нараді вирішили надати термінову допомогу полковнику Болбочану. Вони запропонували – "щоб відбитися від більшовиків і зробити лад у державі" – влити до війська Болбочана "три тисячі доброго, добірного війська, а за якийсь час і сорок тисяч" ³⁰.

Але двом визначним українцям, Міхновському і Болбочану, співпраця яких могла врятувати Батьківщину, не судилося зустрітися: рудий вохобник Омелько Волох безпідставно заарештував Петра Болбочана і відправив до Києва, а хворого Міхновського в лікарні заарештували чекісти...

Все ж таки Міхновському вдалося видертися з рук більшовиків...

Спустошений перманентними невдачами, виснажений фізично і психічно, розчарований в українській еліті, яка виявила свою повну нездатність, Микола Міхновський у рік розквіту українського повстанства, в рік шаленого вибуху озброєної національної стихії виїжджає на Кубань... Те, чого він домагався все своє життя, сталося: український народ піднявся на боротьбу – не економічну, а расову – проти іноземної окупації, а якщо по-сільському – “проти кацапів, жидів, китайців і латишів”. Мільйони українців, до сердець яких дійшло слово Тараса Шевченка і Миколи Міхновського, піднялися на боротьбу за українську державність... А Микола Міхновський пішов з арени бойових дій... І поселився на Кубані...

Коли денікінці під тиском Червоної армії евакуювалися морем, Міхновський спробував скористатися нагодою і емігрувати, але його, як “ворога Росії”, на корабель не взяли...

Врешті, після майже п'ятилітньої відсутності, він повертається до окупованого більшовиками Києва.

Можна здогадатися про його психічний стан, коли він побачив на українському обійсті впевнено порядкуючого ворога.

І Микола Міхновський приймає останнє в житті рішення.

Перед тим як здійснити це трагічне рішення, пише записку Сергію Шемету: “І сюди круть, і

туди верть, однаково в черепочку смерть, як каже приказка. Перекажіть моє вітання тим, хто мене пам'ятає. Ваш Микола”.

Тепла і для когось романтична ніч з другого та третього травня 1924 року стала останньою для нього.

“Перекажіть моє вітання тим, хто мене пам'ятає. Ваш Микола”.

Мені здається, що це вітання тихо бринить в повітрі. Для тих, хто пам'ятає його.

І вдячно схиляє голови перед українським Героєм, який, попри надзусилля, не зміг врятувати Батьківщину.

Чи зможемо зробити це ми?!

Роман КОВАЛЬ,
президент Історичного Клубу
“Холодний Яр”

Примітка

Тут і далі дати подаються за новим стилем.

Джерела

1. Хлібороб, № 2, 1998 р.
- 2, 20. Міхновський М. Самостійна Україна. – Видання Ю. Колларда, 1948.
3. Мірчук П. Відродження великої ідеї. – Київ: Українська видавнича спілка, 1999.
- 4, 9, 17, 19, 21. Млиновецький Р. Нариси з історії українських визвольних змагань (1917 – 1918 рр.). – Торонто: Гомін України, 1970.
- 5, 6, 10, 14, 16. Мірчук П. Микола Міхновський – апостол української державності. – Філадельфія: Т-во Української студіюючої молоді ім. Миколи Міхновського, 1960.
7. Винниченко В. Відродження нації. – Київ – Відень, 1920.
8. Вісник Українського військового генерального комітету, № 1, 1917.

11. Київская Мысль, 19 травня 1917 р.
12. Календар Червоної Калини. – Львів, 1937. – 52 с.
13, 15. Вісник Союзу визволення України, ч. 156, с. 402.
18. *Тютюнник Ю.* Революційна стихія // Дзвін, № 8. Львів, 1991.
22. *Лазуренко С.* Розстріл "богданівців" // Бюлетень УНДС, ч. 29, 1958.
23, 24, 25. *Скоропадський П.* Спогади. – Київ – Філадельфія, 1995.
26, 28. *Донцов Д.* Рік 1918. Київ. – Торонто, 1954.
27, 30. *Штендера Я.* Засуджений до розстрілу. – Львів: Червона Калина, 1995.
29. *Андрієвський В.* Микола Міхновський. Визвольний шлях. – Лондон, 1974. – Ч. 6. – 611 с.

Микола Міхновський

САМОСТІЙНА УКРАЇНА ¹

Кінець XIX віку визначився з'явищами, що характеризують новий зворот в історії людськості. Ці з'явища свідчать за те, що п'ятий акт великої історичної трагедії, званої "боротьбою націй", вже начався і закінчення наближається. Ті з'явища – це уоружені повстання зневолених націй проти націй-гнобителів. На наших очах відбулися криваві повстання Вірмен, Критян-Греків ², Кубанців і, нарешті, Боєрів ³. Коли ще поглянути на ту більше чи менше гостру боротьбу в її перших фазах, яку провадять зрабовані народи Австрії, Росії та Туреччини проти націй-панів, на той смертельний антагонізм, який існує поміж німцями і французами, англічанами і росіянами, коли зважити, яку страшну масу регулярного війська утримують ворожі поміж собою нації, то стане зовсім очевидним, що все світове національне питання вже зовсім достигло, хоч і далеко стоїть до необхідного, дійсного та справедливого розв'язання. Проте шлях до розв'язання єдино можливий, певний і хосенний ⁴ показали нації, що вже повстали проти чужого панування, в якій би формі політичного верховенства воно не виявлялося, і цей шлях є противний Гаазькій конференції.

Ми визнаємо, що наш нарід теж перебуває у становищі зрабованої нації.

Отже, коли справедливо, що кожна нація з огляду на міжнародні відносини хоче вилитись у форму незалежної, самостійної держави; коли справедливо, що тільки держава одноплемінного національного змісту може дати своїм членам нічим не обмежану змогу всестороннього розвитку духового і осягнення найліпшого матеріального гаразду; коли справедливо, що пишний розцвіт індивідуальності можливий тільки в державі, для якої плекання індивідуальності є метою, – тоді стане зовсім зрозумілим, що державна самостійність є головна умова існування нації, а державна незалежність є національним ідеалом у сфері міжнаціональних відносин.

Отаке виникає питання: чи визволення національне можливе для нас?

П'ятий акт драми ще не наступив для нашої нації. Вона переживає ще й досі довгий і важкий антракт у своїй історії: за коном щось діється, йде якась пильна праця, від часу до часу грюкотить грім, але завіса ще не піднялася. Антракт, власне, починається з 1654 року, коли Українська республіка злучилася з московською монархією політичною унією. З того часу українська нація політично і культурно помалу завмирає, старі форми життя зникають, республіканська свобода нівечить, надія знесилюється, гине, але потім знов відроджується, з-під попелу старовини виникає ідея нової України, ідея, що має перетворитись у плоть і кров, прибрати конкретні форми.

З часу Переяславської конституції минуло сьогодні 247 років, незабаром Росія справлятиме 250-літній ювілей цієї події.

Коли доводиться нам іти на свої збори під допитливими поглядами цілої фаланги правительствених шпівнів, коли українцеві не вільно признатись до своєї національності і коли любити Вітчизну рівнозначно, що бути державним зрадником, тоді зовсім до речі виникає повне обурення питання, яким правом російське царське правительство поводитьсь з нами на нашій власній території, наче зі своїми рабами? Яким правом відносно нас, тубільців своєї країни, видано закон з 17 травня 1876 року, що засуджує нашу національність на смерть? На підставі якого права на всіх урядах нашої країни урядовцями призначено виключно росіян (москалів) або змоскалізованих ренегатів? На ґрунті якого права з наших дітей готують по школах заклятих ворогів і ненависників нашому народові? Через що навіть у церкві панує мова наших гнобителів? Яким правом правительство російське здерті з нас гроші витрачає на користь російської нації, плекаючи і підтримуючи її науку, літературу,

промисловість і так далі? І, нарешті, найголовніше: чи має право царське правительтво взагалі видавати для нас закони, універсали та адміністративні засади?

Чи становище царського правительтва відносно нас є становище права чи насилля? Відомо гаразд, що ми власновільно прийшли до політичної унії з Московською державою і заступником її – царським правительством. Ця власновільність, на думку наших неприхильників, забороняє нам нарікати на несправедливість того, що нам діється, бо ми ніби самі того хотіли, самі обрали собі те правительтво. Це твердження примушує нас розглянути природу і характер угоди з 1654 року.

Держава наших предків злучилася з московською державою "як рівний з рівним" і як "вільний з вільним", каже тогочасна формула, щобто дві окремі держави, цілком не залежні одна від другої щодо свого внутрішнього устрою, схотіли з'єднатися для досягнення певних міжнародних цілей.

Виникає питання, чи по злуці цих двох держав обидві вони зникли, а на місце їх почала існувати третя держава, наступниця тих двох? Чи, навпаки, не дивлячись на злуку, обидві держави існують поруч себе? І коли так, то який вплив мала злука на обидві держави з погляду міжнародного права?

Сучасна наука міжнародного права вчить, що держава може бути як простою, так і складною. Вона каже, що дві або кілька держав можуть стати між собою до злуки і сформувати "спілку держав" ("Staatenbund"). Спілка держав – це така форма злучення, при якій шанування і підлягання спільним інституціям не тільки не виключає внутрішньої і надвірної самостійності злучених держав, але навпаки, оберігання тієї самостійності стає метою злучених держав. Держави – члени спілки – зберігають право міжнародних зносин поруч із заступництвом цілої спілки. Усі вони мають право поокремо зав'язу-

вати конвенції та посилати послів, аби тільки їх міжнародні зносини не мали на меті шкодити інтересам цілої спілки або окремих членів. Така спілка цілком можлива не тільки поміж державами, що мають однаковий політичний устрій, але й з різними формами державного устрою, і не перестає існувати навіть тоді, коли в одній із держав зміняється форма правління, або вимерає пануюча династія. Цим особливо "спілка держав" відрізняється від так званої "реальної унії держав", яка може існувати тільки поміж монархічними державами, раз у раз може перекротити своє існування, або вимерла династія. Спілка держав виникає із взаємної згоди держав, що стають до спілки. Зразком "спілки держав" можуть бути Північноамериканські Злучені Держави, Швейцарська спілка і найбільша – Германська Спілка.

Як же злучилася держава Московська з державою Українською? Шляхом погодження, а погодження це вилилося у формі т. зв. "перяславських статей".

Переяславський контракт так формулював взаємні і обопільні відносини держав (наводимо головні пункти, надаючи їм характер сучасних висловів):

1. Власть законодавча і адміністративна належить гетьманському правительству без участі і втручання царського правительтва.

2. Українська держава має своє окреме самостійне військо.

4. Суб'єкт неукраїнської національності не може бути на уряді в державі Українській. Виїмок становлять контрольні урядники, що доглядають певність збирання данини на користь московського царя...

6. Українська держава має право обирати собі голову держави по власній уподобі, лише сповіщаючи царське правительтво про своє обрання...

13. Незломність стародавніх прав як світських,

так і духовних осіб і невтручання царського правительства у внутрішнє життя Української республіки.

14. Право гетьманського правительства вільних міжнародних зносин з чужими державами.

Аналізуючи ці постанови Переяславської конституції, приходимо до висновку, що в ній є всі ті прикмети, які характеризують "спілку держав". Таким чином, головніший закид, який роблять нам наші суперники, пильнуючи довести нам безвиглядність наших стремлінь, закид, ніби ми ніколи не склали держави і через те не маємо під собою історичної підстави, – є тільки впливом неучтва й незнання ані історії, ані права. Через увесь час свого історичного існування нація наша з найбільшими зусиллями пильнує вилитися у форму держави самостійної і незалежної. Коли навіть поминути удільні часи, де окремі галузи ⁷ нашої нації склали окремі держави, то перед нами виникає і Литовсько-Руське князівство, де геній нашого народу був культурним фактором, і найголовніше – Галицько-Руське королівство – спробунок ⁸ злучити до купи усі галузи, усі гілки нашого народу в одній суцільній державі, спроба, повторена далеко пізніше Богданом Хмельницьким і ще раз – Іваном Мазепою.

Таким чином, Українська держава в тій формі, у якій вона сформована й уконституційована Хмельницьким, є справді державою з погляду міжнародного права. Суперечники ⁹ наші ще закидають нам і те, що Українська республіка, сформована Переяславською умовою, не була самостійною державою, бо платила "данину" царському правительству. Коли й так, то все ж навіть з їх погляду Українська республіка була напівнезалежною державою на зразок Болгарії, колись Сербії та інших балканських держав. Але півнезалежні держави відзначаються тим, що не мають права міжнародних зносин з надвірного боку – тим часом Переяславська конституція надавала це право Українській державі. Як же, про-

те, розуміти ту "данину", що платила Українська республіка московській монархії? Годі розв'язати це питання з погляду сучасної науки міжнародного права, бо вона не знає і не уявляє собі такої держави, яка б, маючи атрибути самостійної, платила "данину"; як з другого боку не може припустити, щоб півнезалежна держава користувалась правом засилати послів.

Це дається ¹⁰ пояснити тільки тоді, коли згідно з текстом конституції ми приймемо, що "данина" давалася не державі московській, а цареві московському, яко протекторові особливого роду, бо держава Українська від спілки з Московською виразно бажала тільки "протекції", а не підданства. З цього погляду та "данина" має значення вкладу до спільної скарбниці, призначеної для міжнародних зносин спільної ваги. Такий характер стверджується ще й тим, що Українська держава не була завойована московською монархією або придбана дипломатичним шляхом, як Польща, а, злучаючись із московською монархією, не поступилася ані одним зі своїх державних або республіканських прав, і устрій московської монархії для Української держави був зовсім байдужий. Переяславська конституція була стверджена обома контрагентами: народом українським і царем московським на вічні часи.

Московські царі чи імператори не виповнювали своїх обов'язків по конституції 1654 року і поводяться нині з нами так, наче Переяславська конституція ніколи й не існувала. Вони чинять із нами так, наче наша нація зреклася своїх державних прав, віддалася на ласку російським імператорам і згодилася поділити однакову долю з росіянами, що самі обрали собі царів. Але наш нарід ні сам, ні через своє правительство ніколи не давав такої згоди і ніколи не зрікався прав, що належать йому по Переяславській конституції. Через те Переяславська умова є обов'язкова для обох контрагентів: монархії московської і республіки Української на підставі засади, що нія-

ка умова не може бути знищена або змінена од-нобічною волею одного контрагента без вираз-но висловленої згоди другого. Через те "єдина неділима Росія" для нас не існує. Для нас обо-в'язкова тільки держава Московська, і всеро-сійський імператор має для нас менше ваги, ніж московський цар. Так каже право.

Та в дійсності ніякої ваги не має Переяславська конституція, всеросійські імператори є наші необмежені пани, а Переяславська конституція (є) тільки "історичним актом" та й годі.

Як же з погляду права відноситись до такого знущання над правом?

Коли один із контрагентів, каже право, пере-ступив контракт, то другому контрагентові ли-шається на вибір: або вимагати від свого контра-гента виконання контракту в тому розмірі й на-прямку, в якому він був прийнятий обома ними, або, узнавши ¹¹ контракт зломаним у всіх його частинах, зірвати усякі зносини з контрагентом. І тоді вже є панування сили, але не вплив права.

Наші суперечники можуть відповісти нам, що хоч справді контракт був повернений унівець насиллям, облудою й підступом одного з контра-гентів, але другий контрагент вже згубив не тільки право розпоряджатися своєю долею, але навіть право протестування, бо своїм довговіковим мов-чанням він освятив неправні вчинки, і те, що було придбане кривдою, на підставі задавнення зро-билось правним. Через те вже пізно відшукува-ти колишні права.

Але в тім розміркованні немає ані крихітки правди. Перше: не може бути придбане на підставі задавнення те, що захоплене грабінниць-ким або злодіяцьким шляхом. Друге: розуміння про задавнення не може відноситися до знево-лення свободи. Задавнення може мати вагу тільки в правних відносинах, але не в безправних, а (сама) такі відносини московської монархії до Української республіки.

У міжнаціональних відносинах задавнення

може мати місце тільки відносно тих націй, що вже вимирають, що вже не мають життєвої сили, бо доки нація живе, доки відчуває себе живою і сильною, доти нема місця для задавнення. Але мимо того розмова про задавнення не може гра-ти ніякої ролі, бо наш народ своїми повсякчас-ними протестами проти панування Москви (До-рошенко, Мазепа, Кирило-Методіївське братство, Шевченко, селянські повстання (18)80-их років і т. д.) перервав течію задавнення, давши напрям розв'язати суперечку про обов'язковість Пере-яславської конституції тим способом, який може уважатися єдино дійсним і серйозним, цего-то си-лою. Та навіть коли б ми не бачили у нашій історії безупинних протестів, то й тоді наше власне існу-вання є протест проти насилля не тільки над нами, але й над нашими предками, воно перериває те-чію задавнення, воно накладає на нас обов'язок розбити пута рабства, щоб ми – спадкоємці Бог-дана Хмельницького – по праву могли користу-ватися нашою спадщиною!

Але коли ми маємо досить правних підстав для повернення Переяславської конституції і визво-лення зрабованої волі, то чи так стоїть питання про фізичні і матеріальні засоби для осягнення нашої мети?

Наші суперечники кажуть, що логіка подій, напрям і течія життя з непереможною силою пруть до повного вимирання, до повного вина-родовлення нашої нації.

Над нами висить чорний стяг, а на йому на-писано: "Смерть політична, смерть національна, смерть культурна для української нації?"

Це не є самі слова: зміст їм відповідає. Коли в Української держави відібрано право бути дер-жавою, то поодинокі члени колишньої республі-ки позбулися усіх елементарних політичних прав людини. Колишній український республіканець має менше прав, ніж нинішній найостатніший московський наймит. Правительство чужинців розпоряджається на території колишньої Укра-

їнської республіки наче в завойованій свіжо країні, висмоктує останні сили, висмикує ліпших борців, здирає останній гріш із бідного народу. Урядовці з чужинців обсіли Україну і зневажають той люд, на кошт якого годуються. Непокірливі тубольці погорджуються¹² невимовно, а небезпечні з них засилаються на Сибір. Законами Російської імперії зневажається право совісти, погорджується право свободи особистої, гнобится навіть недоторканність тіла. Колишній протектор української республіки перемінився нині на правного тирана, якому належить необмежене право над життям і смертю кожного з українців. Царський закон з 17 травня 1876 року наложив заборону на саму мову спадкоємців Переяславської конституції, і вона вигнана зі школи й суду, церкви й адміністрації. Потомство Павлюка, Косинського, Хмельницького й Мазепи вже (по)збавлене права мати свою літературу, свою пресу: йому загадано¹³ навіть у сфері духовій працювати на свого пана. Таким чином українська нація платить "данину" не тільки матеріальними добрами, але навіть психіку та інтелект її експлуатують на користь чужинців. І не тільки панує над Україною цар-чужинець, але й сам Бог зроби́вся чужинцем і не вмів української мови. Проміж світа занедбана, культура знівечена і темрява панує скрізь по Україні, і через 247 років по Переяславській конституції "вільний і рівний" українець відіграє ще гіршу роль, ніж колишній ілот¹⁴, бо в ілота не вимагали принаймні інтелектуальної "данини", бо від ілота не вимагали любови й прихильності до своїх гнобителів, бо ілот розумів свій гніт, українець же тільки відчуває його. Така-то є логіка подій і такі її наслідки. І от посеред таких лихих обставин ми зійшлися до купи, ми згромадилися в одну сім'ю, перейняли великим болем та жалем до тих страждань, що вщерт наповнили народну душу, і хай навіпаки¹⁵ логіці подій ми виписали на свому прапорі: "Одна, єдина, неподільна, вільна, самостійна Ук-

раїна від гір Карпатських аж по Кавказькі". Чи не захоплюємося ми?

Чи не є цей ідеал наш однією з тих пишних, святих ілюзій, якими живе людськість, на які сподівається та які розпливаються зараз, скоро схопеш їх здійснити?

Може, наша пристрасна любов до України підказала нам думку безглузду, безпідставну?

І чи можемо ми надіятися на симпатії широкого суспільства українського?

І, головне, чи здійснення цього бажання буде хосенне для нашої нації? Здебільшого, як головний аргумент проти нашого права на національне існування, проти нашого права на самостійність державну, виставляють те, що ми не маємо історичної традиції, не маємо минулого.

На цьому аргументі не спиняємося через те, що помилковість його вже доведена нами поперед, теж і через те, що відсутність державно-історичної минувшини не може мати ніякого значення для другої, бадьорої нації, що відчула свою силу і хоче скористуватися своїм "правом сильного".

Для нас далеко важніший другий аргумент – це закид, що нація наша безсильна, некультурна й інертна. Хіба може, кажуть нам, темна, незорганізована, розбита маса, не одушевлена ніякою ідеєю, творить історію при сучасних обставинах життя? Хіба та маса відчуває національний або політичний гніт? Горстка божевільних може тільки смішити, але не викликати симпатій навіть поміж інтелігенцією, бо ціла українська інтелігенція охоче, без протесту йде шляхом винародовлення, а за нею й культурніші одиниці з народу. Та й, врешті, хіба українська національність не є тільки різноманітністю російської?

Коли б навіть було доведено, що ми тільки різноманітність російської нації, то й тоді людські відносини росіян до нас освячують нашу до їх ненависть і наше моральне право убити насильника, обороняючись від насилля. Кров,

коли вона пролита братньою рукою, ще дужче благає о помсту, бо то брата кров! Нехай вчені розшукають, хто був кому родичем, – ображене чуття нації і кривда цілого народу гидують визнати моральні зв'язки з російською нацією! Через те ми можемо обсуджувати тільки засоби і способи боротьби!

І так ми некультурні. Це, безперечно, правда: наша нація некультурна. Власне, культурність її історична, бо вона за(в)мерла на тім ступіні, на яким вона була ще в XVII столітті. Це правда, що нація наша в загальній культурності з часу Конституції 1654 року поступила дуже мало наперед, а з багатьох поглядів вона мусіла вернутись до нижчих форм життя – як політичного, так і соціального. Усі ті релігійно-культурні рухи, що були наслідком високої освіченості й хвилювали наше суспільство у XVII віці, обіцяли статись джерелом не тільки свободи совісті, але й свободи політичної. Усі ці рухи були задоволені силоміць, були знівечені навіть елементарні політичні права, як право особистої свободи (панщина), і нація кинена в безодню темряви. Тоді була вбита стародавня культурність української нації, культурність так(а) інтенсивна, що кількома своїми проміннями вона змогла покликати до життя й могутности націю нинішніх наших господарів.

Еге! Нині наші маси некультурні, але в самім факті нашої некультурности знаходимо ми найліпший, наймогутніший, найінтенсивніший аргумент і підставу до того, щоб політичне визволення нашої нації поставити своїм ідеалом! Бо хіба можливий для нашої нації поступ і освіта доти, доки нація не матиме права розпоряджатись собою і доки темрява є спосіб держати нашу націю в неволі!? Доки ми не здобудемо собі політичних й державних прав, доти ми не матимемо змоги уладнати стан речей у себе дома до нашої вподоби, бо інтерес наших господарів є цілком супротивний нашим інтересам, бо розплющення очей

у рабів є небезпечно для панів. Цю останню задачу мусить узяти на себе національна інтелігенція. Це її право та її обов'язок.

А в історії української нації інтелігенція її раз у раз грала ганебну й сороміцьку ролю. Зраджувала, ворогобила, інтригувала, але ніколи не служила своєму народові, ніколи не уважала своїх інтересів в інтересах цілої нації, ніколи не хотіла добачати спільности тих інтересів. На очах історії сильна, освічена і культурна інтелігенція України прийняла в XVI і XVII віках польську національність, і усі оті Четвертинські, Чортторийські, Вишневецькі та Тимкевичі – плоть від плоті нашої і кість від костей наших! Тоді сильним і могутнім замахом український народ породив нову інтелігенцію. Ця друга прийняла російську національність протягом XVIII і XIX віків. І всі оті Безбородьки, Прокоповичі, Яворські, Прошинські, і всі оті Гоголі, Гнідичі, Потапенки, Короленки і "ім же ність числа" – усі вони наша кров. Народ знову лишилась без інтелігенції, інтелігенція покинула його в найгірші, найтяжчі часи його існування.

Чи можемо зрівняти війну, пошесть навіть, із оцим масовим відступництвом інтелігенції? І війна, і пошесть – вони косять без розбору і вчених, і темних, бідних і багатих, відступництво забрало цвіти нації – найкультурнішу її верству.

Це були такі дві страти, що годі знайти їм рівні в історії якої-небудь нації. Але український народ здобув у собі досить сили, щоб навіть посеред найгірших обставин політичних, економічних та національних витворити собі нову – третю інтелігенцію.

Еволюція українського інтелігента третьої формації ще не починалася, але характеристична його прикмета служення своєму власному народові відбилася в ньому з повною силою. Отже, коли третя інтелігенція має органічні зв'язки з українською нацією, коли вона є заступником українського народу, єдино свідомою частиною укра-

їнської нації, то стерно національного корабля належить їй. Годі через те казати, ніби маса українського суспільства не має нічого спільного з останньою формацією своєї інтелігенції: українська інтелігенція є само суспільство в мініятурі, стремління суспільства – це стремління інтелігенції, пориви інтелігенції – це пориви й симпатії цілого суспільства.

А коли так, то ми стаємо око в око з питанням: "Коли українська інтелігенція є, коли вона заступник суспільства, коли вона бореться, то чому ми не чуємо про цю боротьбу, не бачимо наслідків її і навіть не відаємо й про те, за що, власне, бореться нова інтелігенція?"

Годі ось тут докладно відповісти на всі оті питання. Одно можна сказати, що первозвісника сучасного політичного українства – Шевченка – не зрозуміло ні його власне покоління, ані поблизькі до нього. Коли Шевченко своїми стражданнями й смертю освятив шлях боротьби за волю політичну, національну та економічну українського народу, то поблизькі до нього покоління з так званого українофільського табору на своїм прапорі написали: "Робім так, щоб ніхто ніде не бачив вашої роботи!" Ці покоління "білих горлиць" своїм псевдопатріотизмом деморалізували ціле українське суспільство у протязі півстоліття. Налякані стражданнями Шевченка, а почасти й прикростями, яких зазнали його товариші, ці покоління виплекали цілий культ страхополохства, виробили цілу релігію льояльності, ці покоління своїм нечуванним сервілізмом¹⁶, своєю бездієльністю, своєю незвичайною інертністю відіпхнули від себе цілий ряд рухів молоді, що стояла на українсько-національному ґрунті. Ці покоління зробили український рух чимсь ганебним, чимсь смішним, чимсь обскурантним¹⁷! Ці покоління надали українофільству характер недоношеної розумом етнографічної теорії. Ці покоління самі найліпше назвали себе українофілами, цебто людьми, що симпатизують Україні.

Вони не хотіли навіть звати себе українцями. Тактика й політика українофілів довела до того, що ціла молода Україна з відразу від них одсахнулася, симпатій же старої України вони не змогли собі приєднати. Таким чином українофіли лишилися без потомства, і сучасна молода Україна вважає себе безпосереднім спадкоємцем Шевченка, а її традиції йдуть до Мазепи, Хмельницького та короля Данила, минаючи українофілів. Між молодого Україною і українофілами немає ніяких зв'язків – крім однієї страшної й фатальної зв'язі – своєю кров'ю заплатити за помилки попередників.

Часи вишиваних сорочок, свити та горілки минули і ніколи вже не вернуться. Третя українська інтелігенція стає до боротьби за свій народ, до боротьби кривавої і безпощадної. Вона вірить у сили свої і національні, і вона виповнить свій обов'язок. Вона виписує на своєму прапорі ці слова: "Одна, єдина, нероздільна, вільна, самостійна Україна від Карпатів аж по Кавказ". Вона відає себе на служення цьому великому ідеалові, і доки хоч на однім клапті української території пануватиме чужинець, доти українська інтелігенція не покладе оружжя, доти всі покоління українців йтимуть на війну. Війна провадитиметься усіма засобами, і боротьба культурна вважається також відповідною, як і боротьба фізичною силою.

Потреба боротьби випливає з факту нашого національного існування.

Нехай наша історія сумна й невідрадана, нехай ми некультурні, нехай наші маси темні, подурені, ми все ж існуємо і хочемо далі існувати. І не тільки існувати як живі істоти, ми хочемо жити, як люди, як громадяни, як члени вільної нації. Нас багато – цілих 30 мільйонів. Нам належить будуччина, бо зовсім неможливо, щоб 1/30 частина усієї людности, ціла велика нація могла зникнути, могла бути задушеною, коли вона спроможна воювати з цілим світом!

Ми існуємо, ми відчуваємо своє існування і своє індивідуальне національне "Я". Наша нація

у своєму історичному процесі часто була не солідарною поміж окремими своїми частинами, але нині увесь цвіт української нації по всіх частинах України живе однією думкою, однією мрією, однією нацією: "Одна, єдина, нероздільна, вільна, самостійна Україна від Карпатів аж по Кавказ". Нині ми всі солідарні, бо зрозуміли, через що були в нас Берестечки і Полтава. Ми відродилися з ґрунту, наскрізь напоєного кров'ю наших предків, що лягли в боротьбі за волю України, ми висали з молоком наших матерів стародавню любов нашої нації до Вітчизни та її свободи і ненависть до насилля над нами. Як не можна спинити річку, що, зламавши кригу навесні, бурхливо несеться до моря, так не можна спинити нації, що, прокинувшись до життя, ламає свої кайдани.

Наша нація ступила на новий шлях життя, а ми мусимо стати на її чолі, щоб вести до здійснення великого ідеалу. Але ми мусимо пам'ятати, що ми тільки оповіщуємо його силу, ми тільки його післанці. Цей великий – увесь народ український.

Але як партія бойова, партія, що виросла на ґрунті історії і є партією практичної діяльності, ми зобов'язані вказати ту найближчу мету, яку ми маємо на оці. Ця мета – повернення нам прав, визначених Переяславською конституцією 1654 року, з розширенням її впливу на цілу територію українського народу в Росії.

Ми виголошуємо, що ми візьмемо силою те, що нам належить по праву, але віднято в нас теж силою. Наша нація довго нездужала, але нині вже стає до боротьби. Вона добуде собі повну свободу, і перший ступінь до неї – Переяславська конституція.

Ми розуміємо, що боротьба буде люта й довга, що ворог безпощадний і дужий. Але ми розуміємо й те, що це вже остання боротьба, що потім уже ніколи не настане слухний час до нової боротьби.

Ніч була довга, але ранок наблизився, і ми не допустимо, щоб проміння свободи усіх націй заб-

лищало на наших рабських кайданах: ми розіб'ємо їх до схід сонця свободи. Ми востаннє виходимо на історичну арену і або поборемо, або вмеремо...

Ми не хочемо довше зносити панування чужинців, не хочемо більше зневаги на своїй землі. Нас горстка, але ми сильні нашою любов'ю до України!

Сини України! Ми, як той Антей, доторкаючись до землі, наберемося усе більшої сили й завзяття. Нас мало, але голос наш лунатиме скрізь по Україні, і кожний, у кого ще не спідлене серце, озветься до нас, а в кого спідлене, до того ми самі озвемось!

Нехай страхополохи та відступники йдуть, як і йшли, до табору наших ворогів, їм не місце поміж нами, і ми проголошуємо їх ворогами Вітчизни.

Усіх, хто на цілій Україні не за нас, той проти нас. Україна для українців, і доки хоч один ворог-чужинець лишиться на нашій території, ми не маємо права покласти оружжя. І пам'ятаймо, що слава і перемога – це доля борців за народну справу. Вперед, і нехай кожний із нас пам'ятає, що коли він бореться за народ, то мусить дбати за увесь народ, щоб цілий народ не згинув через його необачність.

Вперед! Бо нам ні на кого надіятись і нічого озиратись назад!

Примітки

1. Друкується зі збереженням лексичних, синтаксичних та орфографічних особливостей.

2. В тексті *Кретьяни-Греки*.

3. Боери, бури – нащадки голландських колоністів, що з XVII ст. оселялися в Південній Африці. Наприкінці XIX ст. прийняли назву африканерів. У XIX ст. під тиском англійських колоністів мігрували на північ, де утворили республіки: Наталь, Оранію (Оранжеву), Трансвааль. В XIX – XX ст. ст. – війни з Британцями за неза-

лежність (англо-бурські війни). Усе. –Київ: Ірина, 1999.

4. Хосен – користь, вигода, хосний, хосенний – корисний.

5. Очевидно, припинити своє існування.

6. В тексті *Швайцарська*.

7. У значенні *гілки*.

8. У значенні *спроба*.

9. У значенні *опоненти, противники*.

10. У значенні *вдається*.

11. У значенні *визнавши*.

12. У значенні *зневажаються*.

13. У значенні *заборонено*.

14. Ілоти – у стародавній Спарті невольні селяни, нащадки завойованих мешканців Лаконії та Мессенії; приписані до землі спартиатів, обробляля її, сплачуючи данину натурою. Усе. –Київ: Ірина, 1999.

15. У значенні *всупереч*.

16. Сервілізм – раболіпство, рабська догідливість, улесливість.

17. Тобто ворожим до науки, просвіти.

Одвертий лист до міністра Сипягіна

Пане міністер!

Ви заборонили зробити нашою мовою напис на пам'ятнику нашому першому національному поетові Котляревському!

Того обурення, що охопило нас, коли ми дізнались про Вашу відповідь на прохання лояльних полтавців, Ви не зможете зрозуміти. Але те, чого Ви так бажали, те сталося: ми учули усю гіркість тієї наруги, тієї зневаги, що Ви завдали нашій нації. Батьки наші та діди мовчки знесли і заборону освіти на нашій мові і навіть заборону самої мови української. Вони все переказували нам свій заповіт: "Терпіти, надіятись і мовчати".

Через те Ви, пане міністер, і Вам подібні добродії стали уважати нашу мовчазну націю за паріїв Європи, бо Ви звикли поважати лише ідно насилля, хоч і дурите цілий світ на Гаазькій конференції, ніби шануєте право.

Та ми визнаємо, що Ви праві, що українська нація в Росії є справді нацією рабів-паріїв. Призначення її годувати Вас, пане міністер, і ще цілі сотні тисячів урядовців-чужинців від міністра аж до сільського урядника: давати людей і гроші на військо, яке підтримує Ваше пановання, пане міністер, і деморалізує нашу націю, постачати кошти на всякі школи, де чужинці-вчителі роблять з наших дітей заклятих ворогів нашій нації; будувати церкви, де продажні попи благають Бога зміцнити над нами пановання чужинців.

Але й Ви, пане міністер, мусите признати, що все оте виповняє наша нація покірливо, без протесту.

Отже, навіщо зайві жорстокости до нас? Але Ви гадаєте інакше!

Вас дратує, що Ваші раби сміють щось ховати в душі; Вас гніває, що парії мають якусь "святую святих" у серці, куди Вас не пускають; Вас лютить, що нація, яку Ви зробили старцем, зложи-

ла криваво зароблений гріш на пам'ятник своєму поетові – і Ви ганебною рукою безстыдного чужинця поклали свою заборону на душу нації.

Ви гадаєте, пане міністер, що Ви укупі з усіма Вашими посіпаками здолієте вбити наш нарід?

Нехай відповідь Вам наша історія. Нехай вона розповідь Вам, яка міцна та сильна була польська держава "від моря до моря", який знівечений був увесь наш нарід під панованням чужинців-Поляків, які терпів він гнобительства від польських панів...

І нехай історія розповідь Вам, як одним сильним і міцним рухом зруйнувала наша нація усю польську державу і повернула внівець гнобителів. А колишні Поляки, пане міністер, вмiли гнітити нас не згірше від сучасних Росіян, і колишня Варшава була культурніша, ніж сучасний Петербург.

А знаєте, через що наші прабатьки розвалили Польщу? Через те, що вона наполягла на душу нації, на її моральне "Я". А всі злочинства прощаються, крім злочинств проти Святого Духу.

Уряд російський супроти нашої нації став на ту саму стежку, що й колишній польський уряд, і тим самим вимагає, щоб ми пішли шляхом наших прабатьків часів Богдана Хмельницького. І ми підемо.

Закон царя-"освободителя" з 17 травня (мая) 1876 року єсть злочинством проти Духу Святого, бо то єсть суворий і безпощадний засуд цілої нації нашої на моральну смерть. Але Ваша безглузна заборона українського напису на пам'ятнику українському поетові єсть огидливе знущання над засудженою вже на смерть нацією. Така заборона єсть краплею, що переповнила чашу страждань і терпіння нашого народу. Вона свідчить, що не буде ніколи кінця Вашому гнобительству. Вона каже нам: "Годі мовчати Вам, рабам! Ми не можемо далі дозволити безстыдному чужинцеві знущатись над найсвятішими нашими чуттями".

Українська нація мусить скинути пановання чужинців, бо вони огижують саму душу нації.

Мусить добути собі свободу, хоч би захиталася ціла Росія! Мусить добути своє визволення з рабства національного та політичного, хоч би пролилися ріки крові! А та кров, що полетіться, впаде як народне прокляття на Вашу голову, пане міністер, і на голови всіх гнобителів нашої нації.

Примітки

1. Друкується зі збереженням лексичних, синтаксичних та орфографічних особливостей.

2. Сипягін – міністр внутрішніх справ Російської імперії.

Молода Україна. – Рік I. – Ч. 9 – 10. – Львів, вересень – жовтень 1900.

Справа української інтелігенції в програмі Української народної партії (фрагмент)

...Самий факт існування московських університетів і шкіл з московською викладовою мовою на території України є глумом над свободою, є нехтуванням наших загальнолюдських прав, є ганьбою і зневажанням нашої нації, а надто освічених її членів – української інтелігенції. Не за "академічні свободи" нам треба боротися, а за саму академію, за право мати її своєю національною власністю...

Годі вже приносити жертви московському молохові! І так уже досить напився він української крові і пожер найліпших, найморальніших синів України. Яка вигода з того, що от вже 50 літ цвіт української інтелігенції потопає в широкім морі московської революційної демократії? Яка користь українській нації від таких її членів як Попко, Давиденко, Перовська, Флорекло, Малинка, Кравчинський, Кибальчич, Стефанович, Лизогуб і інших людей, безперечно талановитих, але таких, що віддали свій талант богові чужої, ворожій нам нації?!

Головна причина нещастя нашої нації – брак націоналізму серед широкого загалу її... Націоналізм – це велетенська і непоборна сила, яка яскраво почала проявлятися в XIX віку. Під її могутнім натиском ламаються непереможні, здається, кайдани, розпадаються великі імперії і з'являються до історичного життя нові народи, що до того часу покійно несли свої рабські обов'язки супроти чужинців-переможців. Націоналізм єднає, координує сили, жене до боротьби, запалює фанатизмом поневолені нації в їх боротьбі за свободу.

1904 р.

Націоналізм – всесвітня сила

Націоналізм – ангел помсти для пануючих і визискуючих націй, ангел помсти за упосліджених – страшною червоною хвилею прокотився по краях упосліджених націй-рабів, і слідом за ним розступалися хмари і проглядало сонце свободи. Націоналізм, родючи альтруїзм поміж членами поневоленої нації, симпатії один до одного, рівночасно родить пекучу ненависть до тих, що поневолили...

У нас на Україні націоналізм дуже припізнівся: наша нація, виключаючи небагатьох, переважно із інтелігенції, – не національна. Вона не має національної свідомості серед загалу, як її має польська, чеська, хорватська і інші, не має самої могутчої зброї для захисту своїх інтересів і через те вона перебуває в найтяжчому рабстві, яке тільки можна уявити собі, і швидко хилиться до своєї конечної гибелі. Інтелігенція українська – "плоть від плоті" українського народу – проявляє і його риси: вона теж в значній ступені проявляє національний індивідуалізм, то прилучаючися до тієї чи іншої верстви суспільства пануючої московської нації, тонучи в її суспільних ліберальних та революційних течіях, то плачучи

консервативне українофільство для задоволення власної особи.

Вплив московської культури і московського суспільства був до останніх десяти років остільки великий, що українці щиро повторяли за своїми лукавими учителями-москалями, що націоналізм взагалі дурниця, що сепаратизм теж нерозумна річ, бо ідеал усіх народів лежить у з'єднанні.

Націоналізм, цей загальноєвропейський рух, що визволив десятки поневолених і упосліджених націй, що утворив великі національні культури і літератури – цей рух світла і волі українська інтелігенція, подурена і запаморочена усякими московськими теоріями, вважала нічого не вартою дурницею на радість москалям і на свою і на народу свого погибель. Дорогою ціною доведлося їй платити за своє духовне рабство.

Українська нація мусить йти тим самим шляхом, як і поневолені народи Заходу, перейде його і повалить все те, що стоятиме перепорою на цій дорозі.

Націоналізм. –Київ: Смолоскип, 2000.

Вартоломій ЄФРИМОВИЧ

Військо йде

*Спогад про Миколу Міхновського
в днях відбудови Української держави*

Одного вечора під кінець березня 1917 р. поручик Міхновський запросив мене разом із ним повечеряти. Коли я жартом сказав йому, що ми й так щодня разом обідаємо й вечеряємо, то він урочисто відказав: "Так, але сьогодні... я запрошую на вечерю ціле товариство. Бо ті "щодня" ми з вами й не обідали, й не вечеряли, а відбували... "повинність". А от сьогодні – повечеряємо, як ся належить! Цілим товариством!"

Десь о годині 18 ми зібралися в своєму "штабі" й засіли до вечері. Стіл був накритий, як для справжнього пиру. Крім живих квітів, була солідна "батерія" всіляких пляшок вина.

На цю вечерю Міхновський запросив усіх членів організаційного комітету, з осіб же, до нього не приналежних, був Микита Шаповал, що на той час прибув до Києва.

Під час вечері Міхновський був заразливо веселий. Як з мішка сипав дотепами, оповідав характерні анекдоти зі своєї судової практики, в незрівнянній карикатурі представляв відомих українських діячів – здавалося, що забув і про нашу справу.

Доклад поручика Міхновського про конечність власного війська

Та вже по вечері, за кавою, Міхновський помітно споважнів і попросив уваги. Ми насторожилися й підсіли до нього ближче. (Він) змалював коротенько перебіг подій від часу зречення царя до біжучого дня. Підкреслив, пригадую, такі моменти:

1. Несподіваність, із якою прийшла революція. Вона, як того можна було сподіватися з аналогій 1905 року, мусила була прийти разом із програною війною та в парі з демобілізацією. Та сталося так, що події помінялися чергою і перемішалися в часі – і війна ще не скінчилася, а революція почалася.

2. Розгубленість петроградського Тимчасового уряду, якого кожне посунення зраджує нервовість, загрожує катастрофою також і Україні.

3. Коли московські соціялісти-большевики все голосніше підносять гасло негайного сепаратного замирення з осередними² державами, то Тимчасовий уряд, під натиском своїх союзників, хоче довести ту набридлу всім війну "до пабеднаво канца"; остаточно ж маси підуть за тим, хто дасть негайний мир, і такі нахили вже тепер можна ствердити серед московської салдатні.

4. Українське громадянство в своїй національно ніби й свідомій частині цілковито не підготоване до революції та до її використання, збирається просити всього того, що треба брати.

5. Серед українського громадянства відчувається великий брак людей, які думали би українськими державотворчими категоріями, як відчувається виразна перевага в людях, збочених у бік різних соціялістичних утопій, звідки й походить їхня проповідь "спільного фронту" з московською демократією. Останнє є не що інше, як політичне москвофільство.

6. Московщина, все одно яка – царська чи республіканська, абсолютистична чи демократична, – ніколи не дасть Україні того, на що Україна має очевидне право, і все буде стреміти, щоб удержати Україну в стані своєї кольонії.

7. Історичний момент, який переживаємо, вимагає від нас чину – рішучого й обережного, – який приведе до нашої Цілі.

8. Мусимо зорієнтуватися в ситуації та прийняти рішення, що до нашої Цілі й щодо засобів, якими її маємо досягнути.

Наша ціль, – тут М. І. Міхновський встав і, якимось відрухово, встали ми, – це буде: "В своїй хаті – своя правда, і сила, і воля" – власна держава! Правду знаємо, сили не посідаємо – як же здобути нам волю, щоб збудувати "свою хату"?

По добрій волі Москва на це не пристане, бо без України з її скарбами, навіть при Україні автономній, що добром своїм без московської контролі розпоряджатиме, зійде Московщина до значення другорядної держави.

Виробити "свою хату" можемо тільки тепер, коли Росія в революції стратила голову, бо коли вона опритомніє, то буде для нас пізно "свою хату" будувати! Москва, опритомнівши та повернувши сили, з корінням буде нищити всякі сепаратні рухи, хоч би для того довелось їй винищити мільйони всяких сепаратистів.

За цю "свою хату" доведеться боротись і, вірніше усього, доведеться боротись збройно. Це

– неминучість! При такій невідкличній неминучості Московщина вже зараз є нашим ворогом, зрештою, двісті літ знамим. Тому залицання наших демократів до Москви та їхні надії на "дружню" демократію "братнього" народу – не лише наївні, а просто дурні. Вони не знають, що право дає тільки сила!

Оскільки осередні держави в моменті біжучої війни є ворогом нашого одвічного ворога, остільки ж вони являються нашими природними союзниками. Отже, наша війна з тими державами по російсько-московському боці, війна за чужі нам інтереси, яку нам накинула Московщина, – для України не тільки непотрібна, більш того – є неоправдана і божевільно-злочинна.

Треба сподіватися, що Московщину остаточно, переможуть, а з нею й нас, з усіма тяжкими наслідками, які випадають на долю переможеної сторони. Під цим оглядом ліпше нам бути з переможцями.

Мусимо передбачувати розвиток подій, щоб якнайдоцільніше його використати для нашої нації – не як чинник підрядний, а вирішний³.

Для цього мусимо бути консеквентними⁴ й зробити вибір.

Настрої, які переважають серед українського громадянства, зокрема серед вояків, такі: 1) всім осточортіла війна і всі прагнуть миру – прагнуть зберегти себе; 2) в очі б'є стихійне пробудження національної свідомості – до цього часу несвідоме відчуття своєї національної відрубності й відмінності від москвіннів знаходить розумне пояснення й на очах перетворюється на патріотизм; 3) український вояк, як це видно з прикладу Волинського полку, є прекрасним революційним матеріалом, якому лише треба вказати ціль і напрямок чину.

Посідаючи такий прекрасний людський матеріал, мусимо використати його в Україні для цілей тільки українських, революцію в Україні мусимо обернути на національну революцію й завершити її створенням самостійної Української держави. В цьому все наше завдання!

До того маємо всі підстави, і насамперед правні⁵, які випливають зі статей⁶ Переяславського договору. Коли на основі того договору в 1654 р. Україна прийняла протекцію московського царя, підкреслюю, що не зверхність над собою московської нації, то тепер, коли московський цар уступив, то, під державноправним оглядом, Україна вернула до стану, в якому перебувала до Переяславського договору! Має тепер вільну руку розпоряджатися собою по своїй волі. Але... з цим нашим правом, оскільки не підіпремо його аргументами сили, жадна⁷ Москва рахуватися не захоче, і боротьба з нею – війна – неминуча!

Мусимо до того готовитися і в неминучій війні перемогти! Але як?"

Всі мовчали, бо на це "як?" – що могли відповісти?

Мовчали, бо майже дотикальна⁸ очевидність виводів Міхновського і заскочила нас, і пригнобила.

Чи хто з нас перед тим ставив коли-будь перед собою подібні питання на весь їхній зріст, у всій широчині та глибині – в усій невмолимій реальності? Чи вимагав на нього од себе такої ж невмолимої відповіді?

По павзі М. І. Міхновський почав розвивати такі пляни:

"Перше наше завдання – це творити власну військову силу всіма засобами, які до того будуть надаватися. Мусимо передбачувати всі труднощі і перешкоди, які поставить перед нами не лише петроградський Тимчасовий уряд та військове командування, а й все без винятку московське суспільство. Бо останнє встигло виробити в собі психологію народу-пана у відношенні до всіх немосквіннів. Під цим оглядом, перший-ліпший московський "міхрютка" – на цілу голову вищий від тих наших демократів, що закликають до спільного "революційного фронту" з москалями. Треба, отже, передбачувати, що труднощі й перешкоди в нашій роботі поставить нам також і демократична частина нашого суспіль-

ства. Робитиме це тому, що затратила ⁹ інстинкт Пана-Володаря на рідній землі...

Всі ці труднощі мусимо перебороти, а перешкоди, коли б не далось усунути, то мусимо знищити! Безоглядно!"

Слухаючи Міхновського, всі ми немов завмерли – забули, що й кава прохолола, з таким напруженням ловили кожне його слово.

Хоч він говорив, здавалося, ніби й відомі всім речі, але – як же неподібно до всього того, що доводилося чути й думати про ті самі речі раніше.

Чому? Тільки тому, що коли раніш про подібні речі всі ми, здаючи собі з того справу, тільки мріяли, то тепер Міхновський поставив їх перед нами на землю, як те конкретне завдання, що маємо його виконати!

До нас тепер говорив великий український державник, що сам давно вже проробив-обдумав кожну найменшу подробицю, над якою нам доводилося тепер напружуватися.

А Міхновський говорив далі: "Мусимо розвинути шалену агітацію серед війська – на фронті й у запілля. Мусимо й будемо вимагати від командування, щоб виділило українців в окремі національні частини, як це зроблено для поляків. В разі спротиву – а він буде напевно – будемо творити частини, не питаючись. Ці частини будемо перекидати коли не в Україну, то в кожному разі на ті fronti, що переходять через українські землі, й одночасно очищувати Україну від московської салдатні. Цю роботу треба розпочинати негайно й переводити ¹⁰ її невпинно. Так, як це збагнув і як робить наш любий батько-полковник Глинський ¹¹ (тут Микола Іванович сильно стиснув руку полковнику Глинському, що сидів із ним поруч).

На час, коли скличемо з'їзд, мусимо вже мати під командою українські бойові частини – на фронті й у запілля, і насамперед – у Києві!

На Військовому з'їзді, коли витвориться відповідна атмосфера, – мусимо її відповідно "нагріти"

– проклянемо ¹² Україну Самостійною Державою.

В першу чергу з'їзд виділить зі свого складу військову владу – вибере гетьмана. Треба передбачити, що наші демократи спротивляться тому. Але гетьман зуміє, коли знайде потреба, спромостися не лише на силу фактів, але й факти сили!

Першим кроком гетьмана буде замиритися з осередніми державами. Самостійна Україна не потребує воювати проти своїх природних союзників, навпаки, повинна з ними співпрацювати. Для цього першого кроку нам і потрібні мати своє військо – хай невелике, але сильне духом.

Замирившись з осередніми державами, вирвемо ініціативу від московських большевиків. Вони зараз ще безсилі, але мають страшну зброю, дужчу від трійливих ¹³ газів, яка може дати їм перемогу. Це їхня безоглядність та гасло негайного сепаратного миру. І цю зброю мусимо їм вибити з рук – мусимо їх попередити! Замирена Україна стане для інших частин атракційною ¹⁴ силою, навіть для суто Московщини, – стане силою, яка дала спрагнений мир. А тоді, – тут М. Міхновський встав (і ми за ним також), і після павзи урочисто докінчив: – З нами Бог – розумійте, язиці, і покоряйтеся! Аж тоді "на степах України блисне булава".

Що з нами всіма сталося?

М. Ю. Шаповал підніс був руку й щось хотів сказати, але... сильно зіщулив очі, сильно покрутив шиєю, ніби йому раптом замуляв комірець, махнув рукою, похилив голову і в тій позі немов завмер... Старий полковник М. Глинський розридався як дитина, і все крізь сльози повторяв: "Дай, Боже! Дай, Боже!" П-о і Л-в, А-ч і я почали стискати собі руки й цілуватися, а далі – всі кинулися до Миколи Івановича й, кричачи "слава!", почали підкидати його вгору. Насилу заспокоїлися...

Міхновський, ставши на ноги, усміхнувся і попросив: "Хвилиночку, панове!" Подзвонив. З'явився кельнер, якому він тільки кивнув головою

і знову, звертаючись до нас, сказав: "Хвилиночку, панове". За кілька хвилин два кельнери внесли пару пляшок шампана й тацю пугарів ¹⁵. – "Для такої okazji шампан мусить бути", – пояснив М. Міхновський.

"В своїй хаті – своя й правда, і сила, і воля! – урочисто почав М. Міхновський і, піднісши пугар вгору, говорив далі: – Так вип'ємо, панове-браття, за нашу Правду, прозору й чисту, як це вино! Вип'ємо за нашу Силу – хай вона грає-піниться й іскрить, переливається через береги, як цей шляхетний шампан! Та ще вип'ємо за нашу Волю – міцну і життедайну, як оця золота кров землі, що в наших пугарях!

За Україну! За козацьку націю! За наші успіхи! За Славу!"

Одним духом вихилили ми пугарі й, мов на приказ, розбили їх на дрібні кусники! Після тосту, що його щойно підніс Міхновський, не вільно було з тих пугарів пити за дрібніші справи!

Далеко поза північ сиділи ми в "штабі" й обговорювали тактику творення українських частин. Тоді ж таки зродився плян формування поруч із Богданівським – Полуботківського полку, яким знову взявся заопікуватися полковник Глинський.

Коли я вийшов із "Праги", то ніяк не хотілося мені йти до свого готелю, і десь до години 6-ї ранку блукав по старому місті, не дивлячися, куди йду, а у вухах моїх бриніли бадьорі й горді слова тосту.

Міхновський був одним із небагатьох вибранців, що мали дар передбачувати грядущі події, мав, отже, властивості, потрібні політикові.

І цим разом, снуючи свій великий плян, що його хотів перевести на Всеукраїнському військовому з'їзді, він передбачував усі труднощі й перешкоди, які доведеться побороти, щоби плян той здійснити.

Головними з них були: зажерливість усякої

Москви й невідготування, інертність та м'якотілість тогочасних провідників української нації. Ці останні просто не уявляли собі, як то може Україна жити як не залежна від Москви держава. Через те вони не мали відваги у відповідальний момент, що тоді надходив, одним ударом розрубати вузол, що в'язав Україну з Московою.

Міхновський твердив, що "в політиці мають значіння й дають добрі наслідки тільки dokonані факти, підперті силою, що є їхньою підставою та передумовою.

Проклямування на Військовому з'їзді самостійної Української держави буде страшною несподіванкою.

Вона заскочить усіх, до неї не підготовлених. Ставши dokonаним фактом, така несподіванка ще більше поглибить і поширить ту розгубленість Тимчасового уряду, яка на той час була очевидна, й одночасно безмірно збільшить питому вагу й авторитет українства, надавши йому величезну моральну силу в очах своїх мас. Така несподіванка дасть українській інтелігенції могутній творчий імпульс, виведе зі стану політичної інерції, збудить її скриту енергію – поставить перед тим фактом, що треба працювати для власної держави.

Не можна допустити, щоб Москва від того першого удару опритомніла, а тому треба, коли зайде потреба, вдарити по ній новим dokonаним фактом. Коли проголосимо самостійну та від Москви не залежну державу, зараз же оповістимо про це цілому світові. Коли б Москва цього dokonаного факту не захотіла визнати, тоді робимо їй ще одну несподіванку – ставимо перед новим dokonаним фактом: Український уряд пропонує осереднім державам завішення зброї та прикладає передумови, щоби на їхній підставі розламати формальні мирові переговори.

Тоді як Союз визволення України від самого початку війни інтензивно працює в осередніх державах при цілковитому з боку тих держав признанню й попертю ¹⁶, маємо певність, що ті

держави відразу й охоче визнають її суверенність і з радістю приймають мирові пропозиції. Для них це означатиме ліквідацію їхнього Східного фронту від Прип'яті аж до Дунаю, добросусідські відносини з такою багатою країною, як Україна, й можливість усі свої сили кинути на Захід.

Українська столиця стане тоді для армії на фронті тим атракційним пунктом, звідки пролунали слова спрагненого миру, й Петроград не матиме того війська, яке пішло б війною на ту Україну, що прискорила мир.

А коли вже на те піде, що на Військовому з'їзді не повелося би проголосити самостійности, треба буде ділати безоглядно та в інший спосіб, творячи, знову ж таки dokonані факти. У крайньому випадку "прорвемо греблі" – зробимо так, як це колись зробили нідерландські гези, щоб вигнати зі свого краю окупантів-іспанців¹⁷.

"Прорвати греблі" – це значить, що на тих відтинках фронту армії, де стоятимуть українські частини, одної прекрасної ночі, після попереднього порозуміння й на даний приказ, пропустити на тих відтинках німців на тили армії і взяти в полон увесь фронт! Для цього треба мати на фронті бодай кільканадцять українських дисциплінованих частин, які б на своїх відтинках "прорвали греблю".

Тоді набираємо охотників до Української армії, демобілізуємо гречкосіїв, оголошуємо побір¹⁸ новобранців, усіх москалів даруємо німцям і вже з німецькою допомогою проголошуємо й реалізуємо Українську державу".

Готовлячись до всіх можливостей, Міхновський уже звербував¹⁹ кількох молодих старшин, добрих українських патріотів, які виїхали на фронт до своїх частин, щоб вести серед них українську роботу, тобто творити з них українські сотні й курені, чи коли не поведеться, – українізувати їх зовсім революційним порядком.

Постать поручика Міхновського і його плян у перспективі 20 літ

Коли славної пам'яті поручик Микола Іванович Міхновський видався мені велетом ще в 1917 р., то тепер, у перспективі двох десятків літ, що пройшли від 1917 р., Його постать тільки виросла.

Його духово-літературний портрет на підставі моїх пильних і безпосередніх спостережень продовж того місяця, що день у день я мав щасливу змогу з ним співпрацювати, й на підставі знайомства з його публіцистичними виступами в до-революційних періодиках виглядає так:

Микола Іванович Міхновський – це сама українська стихія – не розхристано-дика й незагнуздана, але опанована сильним та шляхотним інтелектом.

То був високоосвічений і досвідчений правник із глибокорозвиненим смислом правовости, тонкий психолог, щасливий ініціатор, видатний організатор, блискучий промовець, талановитий публіцист, розумний і тактовний керівник, мілітарист з інтуїції, добрий знавець нашої історичної й побутової минувшини, наділений даром передбачування політик, революціонер – тип людини, здатної на рішучий чин, прекрасний і милий у поведінні²⁰ товариш, словом, "козак-характерник", як ми його прозвали.

Вихований у старій священичо-козацькій родині, на добрій українській традиції, на українсько-козацькому селі, був прекрасним зразком української расової культури. Це був український аристократ у властивому значінні цього поняття.

Поруч із Є. Х. Чикаленком, М. П. Старицьким, М. В. Лисенком, І. Липою, братами В. і С. Шеметами і В. Липинським – належав до нечисленної категорії українських панів, організаторів українського національного життя.

Ще на початку 90-х років минулого століття (XIX ст. – *Peg.*) Міхновський належить до того гурту української студентської молоді, яка зри-

ває²¹ з невиразними традиціями тогочасних т. зв. українофілів і називає себе свідомими українцями.

Гурт тієї молоді, до якого належали Іван Липа, Борис Грінченко, Михайло Коцюбинський, Микола Вороний, Володимир Самійленко, Микола Міхновський, Мусій Кононенко, Володимир Шемет та інші, закладає таємне товариство – Братство тарасівців, на могилі Тараса Шевченка складає присягу все життя своє віддати ідеї Самостійної України. В той час коли для більшості тогочасних українців самостійна Українська держава була несподіванкою, для М. Міхновського та його побратимів-тарасівців була Вона Ціллю, якій він віддавна підпорядкував своє життя.

Все разом витворило з нього завершений тип українського патріота-державника.

Вже в 1900 році Міхновський прилюдно виступає з конкретною, науково обоснованою програмою Самостійної Української держави, виступає з програмою, як пізніша дійсність доказала, цілком реальною та єдино можливою до переведення.

Посідаючи такі дані, на цілу голову перевищував своїх сучасників, а його свідоме змагання бути видатним, отже, його шляхотне честолюбство, що знало власну вартість, давало йому, найбільш до того підготовленому, всі права на чільну роль в державному проводі.

До повищої характеристики-портрету Міхновського наведу слова єфрейтора Певного, як він повернувся з 1-го Всеукраїнського військового з'їзду:

"Так ото ж, браття, як виїде Винниченко, та як почне, як заведе! Так як його послухаєш, то вся земля навколо, скільки оком скинеш, – ніби твоя власна стала! Земля – селянам, а фабрики – робітникам! Так говорить, ніби тобі всю землю подарував! Настоящий, можна сказати, демократ! Всім догодити хоче!

А по ньому Міхновський, поручик. Так цей – куди там Винниченку! Цей тільки Україну, брат-

ця, знає! Так і говорить: "Україна, значить, – для українців!" Господи! Мов з "Кобзаря" тобі вичитує! А всі слухають – аж дух затаїли! Не тільки люди – каміння слухає! А про тих, про москалів, як почне говорити, так ніби й слід по них пропав! Україна і більш нічого! Така, як самі захочемо! Це вам, братці, людина! Наша людина! Справжній тобі козак-характерник!"

Щоб належно зобразити постать Міхновського в усій величі, як на те він гідно заслужив, треба написати велику монографію. Це завдання майбутнього історика нашої доби.

Та з усіх діл Міхновського, про які тепер вже пора знати, найвеличніше було те, що він поклав перші підвалини під будову храму Українського національного війська.

За той короткий час, коли він був головним мотором української військовости, продовж одного березня 1917 р. він перевів таку роботу:

1. Організував перше українське військове "Підготовче віче" в дні 6 (19) березня.

2. Організував друге українське "Установче віче" в дні 9 (22) березня.

3. В дні 9 (22) березня видав першу від часу скасування (в 1775 р.) Запорозької Січі відозву-наказ українському війську; цей наказ був першим імпульсом до вибуху патріотичного полум'я серед мільйонів українського воїнства, втіленого²² до російських військових частин.

4. Дня 9 (22) березня створив Організаційний комітет для формування українського війська.

5. Того ж дня 9 (22) березня започаткував і в короткому часі довершив революційним порядком формування 1-го Українського охочекомонного імені Гетьмана Богдана Хмельницького полку".

6. Опрацював плян і перевів скликання Першого всеукраїнського військового з'їзду, який виділив зі свого складу першу верховну владу для новоствореного українського війська – Український військовий генеральний комітет.

7. Створив Військово-політичний клуб імені Наказного гетьмана Павла Полуботка. Цей клуб, що його москалі називали "осиним гніздом ма-зепинства", був тим славним гніздом, в якому вивелися і пішли в український світ перші українські державники.

8. Склав "катехізм українця" – декальон українського державника, який у наші дні в сотках тисячів відписів ходить із рук до рук серед шкільної молоді під московською окупацією. Міхновський і після своєї фізичної смерті живе в серцях українського покоління!

9. Революційним порядком і засобами "полу-ботківського клубу" створив у Києві 2-й Український піший полк імені Наказного гетьмана Павла Полуботка. Цей полк у липні 1917 року, натхнений духом Міхновського, удачно ²³ перевів у Києві "показову" спробу державного перевороту.

10. Прищепив українському суспільству ту шляхотну свідомість, що за свої права Україна мусить боротися, а не просити, – вказав джерело Сили.

11. Перший у 1917 р. виразно окреслив Москву – червону й білу однаково – як історичного ворога України, з яким треба не розмовляти, а якого треба бити, аж поки не стане нешкідливим.

12. До білого гарту розпалив національну гордість серед народу, який починав чи почасти й встиг забути своє історичне ім'я, славну тисячолітню традицію, – привернув йому історичну пам'ять.

13. Опрацював сміливий і в задумі єдиноможливий до здійснення плян реституції в Україні суверенної державности в оперті на осередні держави. Цей плян, хоч не був здійснений по орлиних замірах Міхновського, багато причинився ²⁴ до збудження української політичної думки й остаточно, з великим спізненням та відступленнями, був здійснений в акті Берестейського миру в 1918 р.

Оце ті головні чини, які голосно промовляють, ким був і залишився для України поручик Микола Іванович Міхновський – батько сучасного животворчого українського націоналізму й творець новітнього українського війська.

Чому?

Після ознайомлення з великою постаттю Міхновського у читача постають поважні запити: чому ж М. Міхновський до кінця не залишився на чолі українського війська, чому перший Всеукраїнський військовий з'їзд на верхи військового життя висунув інших людей, пішов іншими шляхами і тисячі інших "чому?"

Відповідь на ці питання й на цьому місці зводиться до того:

1. Українська соціалістична демократія, знехтувавши віщі вказівки Міхновського, право первородства своєї Батьківщини віддала на московсько-комуністичні, "что с общаго кагелка". В своїй примітивізмій поставила доктрину вище від ідеї, програму – вище від Людини, свій талмуд – вище від Життя й десятину панської землі – вище від України! Нині через її нерозум, який українська соціалістична демократія виявила в 1917 р. та якого не хоче вирікатися й донині, криваво покутує вся українська нація, що так віщо передбачив та перед чим пророко остерігав Міхновський.

2. Сучасне йому суспільство не доросло до того, щоб зрозуміти його ідею та щоб визнати в ньому свого вождя.

Дехто ще скаже: Міхновський народився 50 років зарано: його сучасники не могли сприйняти його ідей.

Та ні! Якби не було Міхновського на початку нашого століття, то не було б і його наступників від 1917 р. й до наших днів. Адаже самі ті ідеї, які він обстоював із такою відданістю, дають силу сьогодні тим, хто себе за українців має. 3 травня 1924 р. трагічно скінчив він своє життя, маючи 51 літ, як один з найвизначніших діячів, яких знала українська історія.

Друкується зі збереженням особливостей авторської лексики та тодішнього правопису.

Примітки

1. Микита Юхимович Шаповал (1882 – 1935) – український громадсько-політичний діяч, письменник, член РУП, член Української партії соціалістів-революціонерів, член Української Центральної Ради, міністр пошт і телеграфу УНР, із листопада 1918 по 1919 р. голова Українського Національного Союзу.

2. Тобто державами Центральної Європи.

3. Тобто вирішальний.

4. Послідовними.

5. Тобто правові.

6. В тексті – статтів.

7. У розумінні жодна.

8. Незаперечна, безсумнівна.

9. Тобто втратила.

10. Тобто проводити.

11. М. Глинський – член Української Центральної Ради, голова Українського військового організаційного комітету.

12. Тобто продекларуємо.

13. Отруйних.

14. Притягальною.

15. Келихи.

16. Підтримці.

17. В тексті еспанців.

18. Тобто набір.

19. Завербував.

20. У поводженні.

21. Пориває.

22. Влітого.

23. Вдало.

24. Спричинив.

Календар української родини на переступний рік. – Мондер, Альберта, Канада: видавництво й друкарня отців Василіан, 1948. – Річник 9. – С. 104 – 115.

Микола Міхновський (В другі роковини трагічної смерті 3.V.1924 року)

I

З іменем М. Міхновського так тісно зв'язана вся історія української визвольної боротьби, теоретичне угрунтування уєніпїстської ідеології і реальна праця по організації української регулярної армії, а значить і держави, що коли газети принесли звістку про його трагічну смерть, – не хотілось вірити, що цей великий патріот покинув нас навічно, що він не побачить здійснення своїх юнацьких мрій.

Так не вірилось, точніше – не хотілось вірити. Ми такі бідні людьми, ми такі слабі національно, що найменша страта болюче нами відчувається... А втрата М. Міхновського – це катастрофа, це втрата армії. Цей розум ще не був вичерпаний, його енергія ще не вигасла, його дух ще горів... Але фатальний зворот в нашій боротьбі за державність зломив цю, здавалось, незломну натуру... Як дикий ураган, не зігнувши могутнього дуба, ломить його столітню міць, так і М. Міхновського не зігнула люта північна хуртовина, а злісно зламала, потрощила, заморозила... І полишила нам жаль невимовний, слези невиплакані, журбу нерозвіяну...

II

Історичний шлях нашого народу колючий, тернистий... Пролито море крові, потрачено мільйони зусиль, загублено незлічимі скарби в змаганні пробудити маси з летаргії і порвати їх до великої праці – відбудови своєї держави. Москва добре нас приспала... Москва чуїно нас стерегла... Москва зрадливою своєю рукою так нас уярмила, так обезкровила тіло, висушила мозок, викривила душу, затроїла її ядом інтернаціоналізму, "малоросейщиною" і "всеросейщиною", – що народ став свого власного імені лякатись... Вона ж загарбала нашу церкву й її обезличила, задушила

школу, замкнула уста (указ 30.V.1876 р.), розрила могили, висушила ріки і в душу "гадюк напустила"... А все то для того, щоб народ наш в неволі тримати, щоб багатствами України своїх дітей наділяти, а українськими руками для них землі здобувати... Для того, щоб українську націю обернути в етнографічну, аморфну масу, податну для найдикіших експериментів "аракчєєвщини" і "рапутінщини"...

Двісті п'ятьдесят років було потрачено на цю ганебну роботу! Всі надземні й підземні сили великої імперії працювали над нищенням українського народу, його історії, культури, церкви й навіть власного імені...

І сумні часи пішли на Україні. Друга половина 19-го віку була, здається, похоронами її навіки-віків. Інтелігенція українська була знищена... Частина покинула нарід і продалась "за дла лакомства нещасного", "впилась московською блекотою" та прикрасилась "гудзиками", а решта – невеличка решта була пригноблена, застрашена, дезорієнтована і так придушена показною могутністю московської імперії, що не сміла навіть мріяти про яку-будь боротьбу з нею, про визволення з її цупких кігтів... Мара великої "Росії" закрила Україну від решти світу і заступила світ сонця... Настала, здавалось, віковична ніч безпросвітна... Все притихло, вщухло... Завмерла пісня, замовкли уста, заснув розум, скаменіла душа. Рух національний і політично-громадський припинився... Можна було очікувати, що от-от і серце українське перестане битись, що уста замкнуться, повіки закриються і наступить страшна, неминуча смерть... Хто ж відважний смів мріяти про боротьбу?! Хто й як міг згальванізувати цей напівживий організм?..

III

Політичні плани найсміліших патріотів-народолюбців не виходили поза межі вузенької "обласної" автономії або федерації. Громадсько-політична праця їх виявлялась в так зв. "украї-

нофільстві", вишитих сорочках, гопаках та видавництві популярних брошур для народу з ділянок сільського господарства, медицини, ветеринарії та праці на полі красного письменства (Є. Гребінка, О. Стороженко, Г. Квітка-Основ'яненко, Б. Грінченко, П. Мирний і т. п.). Всілякі змагання до ясної постановки національно-політичної проблеми згори осуджувались "як дитячі мрії" (Т. Зіньківський, "Писання", кн. 2). М. Драгоманів не виходив за межі "обласної автономії". Б. Грінченко писав у своїх "Листах з Наддніпрянської України", що "українські національно-народолюбці – заздалегідь зрікаються усяких заходів коло політичної самостійности української. При сучасному стані це просто дитячі іграшки, які можуть "тільки пошкодити українській справі" ("Буковина", ч. 12 за 1893 р.).

В таких конкретних формах кристалізувалась українська національно-політична думка в 80 – 90 роках минулого (XIX. – *Рег.*) століття. За межі зітхань і мрій про спасіння української справи Габсбургами (О. Кониський, В. Антонович) українська політична думка не виходила. Більшість же українських восьмидесятників і дев'ятидесятників цілковито підпорядковувалась московській ліберальній, або народовольчеській, інтелігенції, мавпувала їхню ідеологію і тактику, мислила завше "общерускімі" категоріями з етнографічно-українофільським забарвленням, бажаючи "примирити з собою уряд" (як М. Костомарів – "Галка") або "переспати лихо", перебути часи неволі в стані "національно-політичної летаргії", як це пропагував П. Житецький.

IV

Така атмосфера "лояльности", національної прострації, культурництва й "українофільства" панувала на Україні в дев'ятидесятих роках перед появою на політичній обрії Миколи Міхновського. Своєю ясною національно-політичною ідеологією, революційною тактикою, рішучістю поглядів, одвертістю боротьби та ширістю, овіяни-

ми великою любов'ю до рідного краю, Міхновський одразу порвав з сентименталізмом і сервілізмом старої генерації, з її автономізмом та українофільством, рішуче висуваючи національно-державницький принцип "Самостійної України". Він перший сформував самостійницьку ідеологію, дав її теоретичну підставу і угрунтовання, здвинув українську справу з мертвої точки, поставивши питання просто й одверто та відкидаючи, обґрунтувавши його історично, опортунізм своїх учителів, рішуче і назавше поривав з "всеросійською" метрополією.

Ще студентом кипуча і світла натура М. Міхновського не могла миритись з тою "хуторянщиною", національним самозакопуванням, безкритичним підпорядкуванням московській політичній і культурній гегемонії, і він рішуче виступає проти загального психозу, кидає гасло: "Україна для українців" і гуртує коло себе Братство тарасівців для боротьби з найтяжчим і віковичним ворогом України – Московщиною.

Треба мати сміливість Цезаря, мужність Александра Великого, любов Алківіяда і саможертву Леоніда Спартанського, щоб виступити зі жменькою тарасівців на боротьбу з таким колосом, як бувша Росія! Шість молодих екзальтованих юнаків-студентів на чолі з М. Міхновським кидають московським царям визов, підіймають бойовий прапор з вогненим і страшним – для своїх і чужих – гаслом: "Самостійна Україна!" Це було те слово, про яке говорив духовий Батько тарасівців Великий Кобзар Т. Шевченко. Слово Кобзаря говорило до сердець рабів, а слово Міхновського промовляло до їх розуму й волі.

Яке ж воно страшне було – слово Міхновського – для його сучасників! Налякана розгромом Кирило-Методієвського братства і засланням Т. Шевченка, українська інтелігенція уважала божевіллям програм Міхновського, відмахувалась від "самостійників" руками й ногами, відрікалась їх, як колись апостол Петро відцурався Христа.

Дивним і не зрозумілим для них було недовір'я Міхновського до московської соціалістично-революційної демократії, його сепаратизм і явна ворожнеча до "сестричної" культури московської. – Для чого цей антагонізм? На що непотрібна боротьба, згори осуджена на невдачу? На що це "отделеніє" ("разброд") і розрив "єдиного" революційного фронту демократії – української й московської – в боротьбі за соціальне визволення всіх поневолених?! – говорили зі здивуванням "українофіли-культурники". – Чи ж не можемо разом з московською демократією ужитись в одній державі, зваливши царят? Чи наші цілі не є тотожними?..

Опозиція з боку старшої генерації була безоглядною: Міхновського уважали чудаком, донкіхотом, його боялися і за його критику і різкість ображались. Тарасівці для українського суспільства були людьми іншого складу ума, іншого світогляду, майже з іншої планети.

Тому-то пропаганда тарасівців не мала поважного успіху серед соціалістично настроєної молоді, організація їх розпалася, коли вони по закінченню студій розбрелись по світу.

V

Одначе М. Міхновський не відходить від політичної роботи. Працювавши в Харкові як адвокат, він згуртує коло себе молодь і закладає поважну політичну організацію Революційну українську партію, для неї і пише програм під заголовком "Самостійна Україна" та видає його у 1900 р. у Львові (Е. Косевич). В цій хвилі можна рахувати повстання українського самостійництва як політичної національної ідеології нової, трудової генерації. 1900 рік є народженням нової державницької, цілком угрупованої ідеології, є переходом від українофільства до українства, до революційного націоналізму; від "обласництва" і федералізму – до самостійництва; від культурної єдності з москалями – до духового розриву і визволення від опортунізму, до одвертої і

революційної боротьби. РУП викинула стяг війни московським царям, московській культурі, московській мові, московській психології в українстві, московській демократії... І це все зробив Міхновський – це його орлиний погляд заглянув далеко в майбутнє, це він своїм розумом і гарячим українським серцем відчув глибоку думу-мрію українського народу. Це він був хоругвою партії, її душею, її серцем і мозком.

РУП не пішла в цілому за своїм творцем, вождем і пророком. Занадто інертною була московська рутинна, занадто глибоко роз'їла московська нігілістична культура психіку українця, багато було випито соціалістичного зі спільного келеха (що обернувся поволі на клясичний "єдиний котелок"). РУП в більшості пішла за соціалістичним інтернаціональним проводом. Міхновський залишився знов майже сам. Нова невдача, така болюча поразка. Не падає на духу такий залізний чоловік, не губить він свою ідею, не покидає праці для народу і в скорому часі засновує з Олександром Макаренком нову політичну організацію – Українську Народну партію.

УНП продовжує діло, почате РУП. Вона бере в свої руки її прапор, вона майже цілковито переймає її ідеологію і революційну тактику. Навіть на кожному кроці, в кожній літері, в кожному слові, в думці бачимо й те ж стремління до визволення власної держави незалежної. М. Міхновський не знає компромісів, він і не бачить і не знає іншої форми національного відродження... "Самостійна Україна" – його віра, боеве гасло, його самоціль. І цю думку скрізь він агітує, за неї бореться з денационалізуючими впливами Москви і своїм доморослим кретинізмом та політичною імпотенцією.

Для осягнення основної ідеї – Української держави – він навіть замасковується в УНП соціалістичними фа... (не розбірливо. –Рег.), але основний його принцип домінує над соціалістичною риторикою.

VI

Війна примусила Міхновського сціпити зуби, законспірувавшись глибоко, піти в ненависну йому армію. Пішов, бо не було іншого виходу, ще не настав час для рішучого удару, ще не прийшла 12 година і не почався перший акт! А як же він зрадів першому революційному громові, як швидко орієнтувався, що і як робити! Сама війна, здається, допомогала йому, бо революція 1917 р. застала його в Києві.

Зараз же Міхновський почав організовувати роботу в військах, почав руйнувати московську силу на Україні, виеліміновуючи зі збольшевиченої армії український національний елемент і перетворюючи його в міцну дисципліновану силу – єдину підставу отої вимріяної ним "Самостійної України".

Це було, здається, вчора, це діялось на наших очах... Ми дуже добре це все пам'ятаємо. Здається, ще бачиш перед собою його кремезну, певну себе постать, чуєш на собі погляд його чистих, правдивих очей, чуєш його натхненне, вогненне слово... Міхновський умів заглянути в душу глибоко-глибоко... Там, серед московського дикого намулу, умів він вишукати золоту, чисту струну української душі і промовити, заграти так, що тисячі таких золотих струн починало радісно бриніти, тисячі сердець починало битись в унісон з його великим серцем, а червона українська кров починала горіти бажанням покропити широкі лани рідної землі, змиє ганьбу московської неволі і у власній хаті знайти ту "правду і волю", яких Україна не мала і не могла мати в чужій.

Сіра, безлична салдацька маса... большевизм, деморалізація, розклад... Здається, пропаші люде і пропаша справа. А заговорив Міхновський – і чудо! В сірій масі заблисло золото пшениці, в темнім лісі розцвіли волошки. І за хвилину – золото й волошки уже були для цієї маси гаслом, а над цим горував той великий Каменярь, що розбудив їх до життя. Військовий клуб ім. Гетьмана

Павла Полуботка... Перший всеукраїнський військовий з'їзд, потім Перший український ім. Гетьмана Богдана Хмельницького полк, за ним полк (ім. Павла) Полуботка, далі Запорізький корпус... Скрізь Міхновський перший, скрізь видно його руку, скрізь його організаційний хист, його чиста віра, енергія і рішучість... Бачимо його самопосягати, його відданість. Боже мій! Це ж для України – "Самостійної України!" Це для його улюбленої Батьківщини, за яку "мало й душу положити", – це для її оборони шикуються молоді орли в лави, це українські – "Самостійної України" – прапори лопотять!..

VII

Соціалістичний парламент – Центральна Рада – та її уряд не розуміли М. Міхновського. Та і як вони могли зрозуміти – вони, інтернаціоналісти, "єдинокотелковці" – його велику думу, широкий погляд і гарячу любов до нації й держави?!

Широко розпочата М. Міхновським організація української регулярної армії не вдалася... Почалось, правда, стихійне виділення українців в окремі сотні, курені, полки й дивізії, але всі ці пориви патріотично настроєного вояцтва не були використані, найкраща пора-весна відродження була змарнована. Розумного проводу, системи і навіть самого бажання творити українське військо не було ні в уряді, ні в парламенті – Центральній Раді, – ні в Генеральному військовому комітеті на чолі з с.-д. С. Петлюрою. Куди їм було до війська, коли вони вірили тодішньому "богові" – О. Керенському (Кірбісу, "трещотці") і цупко тримались за "єдиний демократично-революційний фронт" з москалями...

Цей перший період його політично-військової діяльності кінчається фатально, і його таємні проекти проголосити самостійну Україну і дати рішучий бій Москві – не вдались.

Зрада Ю. Капкана його сильно зневірила. І цей могутній інтелект побачив, що піднятий тягар його роздавить... І таки наші "соціал-патріо-

ти" петлюрівсько-есдецького і есерівсько-большевицького толку вислали М. Міхновського московськими руками з Києва на Румунський фронт, звідки він повертається до дому розбитий морально й фізично.

VIII

Не стало Центральної Ради. Прийшов гетьманат... М. Міхновський з ним співпрацювати не пішов, був в опозиції з цілою Хліборобсько-демократичною партією², до якої тоді ідеологічно зблизився.

Гетьманат упав... Прийшли до влади ті самі чинники, що руйнували колись працю Міхновського над творенням української мілітарної сили. Що могла зробити Центральна Рада в другому виданні – Трудового Конгресу і Директорії?! Замутелічені соціалістичним інтернаціоналізмом, вони хоч формально ніби будували самостійну Україну, а фактично і духово за всяку ціну стреміли до федеративної московсько-большевицької кошари. Згори можна було передбачати катастрофу, бо ні бажання, ні уміння до державного будівництва Директорія не виявила. А про організацію війська нічого було й говорити. Весною 1919 року все стало падати під напором большевизму. Ні пляну війни, ні бажання воювати у винниченківсько-петлюрівського уряду не було. Вони, підкреслюю, стреміли до порозуміння, до збільшення України, аби дорівняти демагогії большевиків і вислужитись перед ними та дістати патент дійсних соціалістів. Тому В. Винниченко форсував скрізь "радянський" ("советський") устрій. Великих зусиль коштувало стримати його від опублікування большевицького закону "Про трудові ради на Україні" аж до Винниці, якого він ще 2 лютого 1919 р. намагався оголосити в Києві. Наступу большевицького ця "державна" робота соціалістів не спинила, а військо і маси остаточно здеморалізувала.

Почалася така анархія, що здорові й національно настроєні частини, а передовсім Запорізький корпус, не могли оборонити України і уступили не стільки перед натиском ворога, як перед тою анархією, яку ширили Трудовий Конгрес, "Трудова Директорія" та її такий же "Трудовий" уряд.

IX

Останню спробу рятувати українську державність зробив М. Міхновський, коли побачив, що Директорія з наростаючою швидкістю веде Україну в безодню. Зібравши в Києві старшин Генерального штабу, він з ними виїхав до штабу Запорізького корпусу в Кременчук, щоб звітам почати те, що не вдалось йому в червні 1917 року в Києві. Але... було пізно... Петлюра уже з Проскурова послав Волоха арештувати полковника П. Болбочана, і Міхновському прийшлося бути свідком ліквідації єдиної поважної мілітарної сили. З відчаю, що все так фатально гине, М. Міхновський поважно захорював, і його залишили в лікарні. Прийшли большевики, і його арештує Чека. Тільки пізніше наскок відділу от. Григор'єва визволяє його від неминучої смерті.

Що робити? – постає питання перед М. Міхновським. Перед ним було три дороги: або йти в народ, або емігрувати, або продовжувати боротьбу з Москвою, приєднавшись до Григор'єва. М. Міхновський вибрав перше. Потім він мусів емігрувати з рідної землі на Кавказ. Пробував вибратись за кордон, в Європу, але й це йому не вдалось. Змучений фізично і морально, повернувся по кількох роках тулячки до золотоверхого Києва... Там знов попав в большевицько-чекістські лапи, ніби за організацію протибольшевицького замаху... Останнього насильства і знущання не могла перенести його горда, лицарська душа і він позбавив себе життя: в ті весняні дні, коли 7 років тому він бачив початок Української держави на 1-му Військовому з'їзді.

Так перервалось золоте пасмо дорогого життя цього великого патріота-ідеаліста, чесного борця, невідступного в своїх переконаннях і незломного в служінню свому ідеалові – Самостійній Україні. Про нього можна сказати словами поета. "Ти чесно йшов. Нема зерна неправди за тобою".

Розмір газетної статті не дає можливості ширше зупинитись над освітленням життя і кипучої діяльності нашого учителя... Та й ще не час тому... Ще занадто вчорашні події близькі нам, щоб можна було давати об'єктивну їх оцінку. З поглибленням аналізу минулих невдач – невдач і бездарності "третьої" генерації – тільки четверта генерація дасть правильну оцінку діяльності Покійного і відведе йому в національному Пантеоні почесне місце. Сьогодні можуть бути ще сякі й такі розумування, можуть бути суб'єктивні оцінки – особливо з боку тих, яких М. Міхновський уважав найбільшими самозгубцями і грабарями власної держави.

Ми ж, його учні, можемо, одначе, уже й сьогодні одверто признати, що Покійний був великий для своєї епохи, і своїми ділами і своїми помилками він переріс її на ціле покоління!.. Через голови "третьої" генерації він єднається з четвертою, яка, може, не повторить гріхів батьків своїх...

Не маючи змоги склонити свої голови над дорогим прахом Учителя, складаємо жмут цих рефлексій замість вінка на дорогу могилу...

Примітки

1. Друкується зі збереженням особливостей авторської лексики та тодішнього правопису.

2. Насправді ця партія відіграла велику роль у приході до влади Гетьмана Павла Скоропадського, а сам Гетьман розглядав Миколу Міхновського як одну з кандидатур на посаду отамана (голови) Ради міністрів Української Держави.

Дзвін. – 1926, травень.

Вага Великого Заповіту

Один із засновників Братства тарасівців, УНП, автор знакової праці "Самостійна Україна" (а відтак і засадничих гасел українського революційного націоналізму "Україна для українців" та "Одна, єдина, неподільна, від Карпат аж по Кавказ Самостійна Україна!"), автор проекту конституції України, творець українського війська Микола Міхновський усе своє коротке, але велике життя віддав повністю, без останку, служінню українському народу, служінню національній ідеї. Кожним своїм полум'яним словом, кожним своїм вчинком він наближав час постання великої держави, української України.

Скупі біографічні дані лише в загальних рисах окреслюють образ того, хто своїм могутнім словом викликав із, здавалось, назавжди забутих дідівських могил і курганів козацький непокірний дух і козацьку бойову звитягу.

На творах і чинах адвоката Миколи Міхновського виховувались, виховуються і будуть виховуватися нові покоління борців-націоналістів – адвокатів нації.

Сьогодні в Україні офіційно не влаштовують академій на честь Міхновського, немає ні пам'ятників, ні меморіальних знаків тому, хто все своє життя поклав на оltар незалежності Вітчизни. Ні в Києві, ні в Харкові, ні в Полтаві, ні в його рідній Турівці немає вулиці, яка б носила ім'я великого українця. Невідоме навіть місце його поховання... Нікуди принести і покласти квіти...

Вшановуючи пам'ять Миколи Міхновського, мусимо виразно усвідомити, що ми ще не маємо тієї України, візії якої осявала дорогу нашим славним попередникам, тієї України, якою її бачив автор "Самостійної України", за яку проливали кров герої Крут і Базара, холднорські повстанці, бойовики УВО, підпільники ОУН, вояки УПА.

Вага Великого Заповіту Міхновського та його послідовників спонукає, мобілізує, зобов'язує нас сьогодні, зірвавши чорний саван зневіри, вагань та сумнівів, довершити перемогою їхні змагання.

"Вперед! Бо нам ні на кого надіятись і нічого озиратися назад!"

Віктор РОГ

Зміст

<i>Р. Коваль.</i> Герой, що не зміг врятувати Батьківщину.....	5
<i>М. Міхновський.</i> Самостійна Україна.....	27
<i>М. Міхновський.</i> Одвертий лист до міністра Сипягіна.....	45
<i>М. Міхновський.</i> Справа української інтелігенції в програмі Української народної партії (фрагмент).....	47
<i>М. Міхновський.</i> Націоналізм – всесвітня сила.....	48
<i>В. Ефримович.</i> Військо йде (спогад про М. Міхновського в днях відбудови Української держави).....	49
<i>А. Волинець.</i> Микола Міхновський (в другі роковини трагічної смерті 3.05.1924 року).....	65
<i>В. Рог.</i> Вага Великого Заповіту.....	76

Науково-популярне видання

Редактор Роман КОВАЛЬ.

Упорядники Роман КОВАЛЬ і Віктор РОГ.

Самостійна Україна

Підписано до друку 12 березня 2002 р.

Формат 76 x 100 1/32. Друк офсетний.

Умовн. Друк. арк. 8.

Наклад 2000 пр.

Віддруковано в ВАТ «Книжкова друкарня наукової книги»,
м. Київ, вул. Багговутівська, 17-21
Зам. 2-98.